

THEOLOGUMENA
AESCHYLI TRAGICI.
PARS PRIOR.

DISSERTATIO

QUAM SCRIPSIT

ET

ILLUSTRIS PHILOSOPHORUM ORDINIS
IN UNIVERSITATE FRIDERICIA GUILELMIA RHENANA

AUCTORITATE

AD SUMMOS IN PHILOSOPHIA HONORES

RITE CONSEQUENDOS

DIE III MENSIS JUNII MDCCCXXIX
INDE AB HORA X

IN AUDITORIO MAXIM

PUBLICE DEFENDET

RUDOLFUS HENRICUS K

ALTONANUS HOLSATUS

SEMINARII REGII PHILOLOGICI SODALIS O

OPPONENTIBUS

FRIDERICO WINDISCHMANNO, phil. stud.
HERMANNO KOESTERO, sem. phil. sod.
EDUARDO DOLLIO, sem. phil. sod.

Aeschyli mores: theologumena: unde ea cognoscamus: unde ipse ea hauserit Aeschylus.

Caput primum. De natura deorum.

1. Quid nomine dei significaverint Graeci.
2. Deorum natura et mores.
3. Divina rerum humanarum gubernatio.

Caput secundum. Dii singuli.

I. Regnum Telluris.

4. Describuntur regna mundi. Tellus omnium genitrix.
5. Numina antiquissima: Nox, Parcae, Furiae. Coelus, Titanes: Atlas, Typhon, Prometheus: Saturnus. Telluris filius nascitur Jupiter. Themis.
6. Rationem, quae inter Jovem et Saturnum intercedit, gubernant Parcae et Furiae.
7. Explicantur voces *ἀνάγκη*, *πεπρωμένον*, *μόρσιμον*, *αἶσα*, *πότμος*, *μέλλον*, *νέμεσις*.
8. Furiae.
9. *Ἀλάστωρ*, *δαίμων*.
10. Tellus mala cohibens, Tartarus, Orcus, Mors.
11. Heroes.
12. Tellus mortuorum regina, hominum mater, Phoebe.

Habetis partem priorem huius opusculi, quod mox totum publici juris faciam.

Aeschylus Euphorionis filius, vir Eleusinius, frater Cynegiri et Aminiae, natus, ut videtur, Ol. 63, 4, obiit annum agens septuagesimum Ol. 81, 1. Clarissimae, quas de barbaris victorias reportaverunt Graeci, in hanc aetatem incidunt, et ipse Aeschylus strenue neque vulnerum expers pugnavit in proeliis ad Marathonem, Artemisium, Salaminem, Plataeas: fratre Cynegiro, Miltiadis in imperio collega, in fortissimo conatu, cum post pugnam Marathoniam classem Persarum aggrederetur, interfecto [a]), fratre Aminia summam virtutis laudem in pugna Salaminia adepto et propterea, ut videtur, in honorem jure gentilicio in pagis Pallena [b]) et Decelea [c]) donato. Generis erant nobilis, moresque et sensus, qui solent esse nobilium, ipse Aeschylus fovebat et professus est [d]). Propterea in factionibus Atheniensium civilibus stabat a parte Aristidis, eiusque laudem extollit, non disertis verbis, sed innuens ratione satis perspicua, tum ubi stragem in Psyttalea insula ab illo barbaris illatam celebrat (P. 441—471), quam pro summo malo habet, quo Persae profligati sunt (436), tum ubi

a) Herod. VI, 114. b) Herod. VIII, 93. c) Plut. Them. 14
d) Pr. 887—893.

in proelio Plataeensi, quo Aristides Athenienses duxit, acerbissimam agnoscit ultionem, qua Persas dii irati puniverint, P. 807—824; denique ubi justitiam erga hospites exercendam commendat, ne bellum excitetur, S. 701; significans, ut videtur, mutationem aequissimarum conditionum, quibus Aristides socios cum Athenis conjunxerat[e]). Eandem morum rationem videmus ubi Areopagi sanctitatem extollit, adversatus Ephialti, qui ejecturus sit ex urbe, quidquid per saluberrimum legis timorem injurias cohibeat (*τὸ δεινὸν πᾶν πόλεως ἔξω βαλεῖν* E. 691—706). Etenim compositus est Areopagus a Minerva ex electis civibus optimis (*κρίνασα ἀστῶν τὰ βέλτατα* E. 487.) pro quibus quin Eupatridas habuerit Aeschylus Eupatrida, vix dubitari potest. Ita etiam apud Aristophanem probat antiquos Atheniensium mores, cum nemo de plebe (*πάραλος*) magistratibus contradicere ausus sit (Ran. 1072.). Et ut hoc honore a patribus tradito gaudebat virtutemque a patribus repetitam magni faciebat, ita quaequae magna et honesta patribus debebantur, ipsos patres et proavos, genus heroum a diis ortum diligebat et venerabatur. Itaque etiam sermonem antiqui moris amplitudine ornabat, ore magno loquebatur (Ar. Ran. 1060), placebat sibi in exhibendis quaequae ingentia erant ac sublimia, ut ingenio suo, quod aetatem suam amplitudine superabat, satisfaceret. Tamen quia in nulla re vanus erat et imbecillus, sed omni ratione validissimus, tenui nullo aegrotabat antiquitatis de-

e) Quid enim, nisi tale quidquam eius animo observabatur, mentione belli declarare voluit, cum Argivis potius ab aequitate, qua Danaides exceperant, bellum exspectandum esset cum Aegyptiis?

siderio; imo omni animo, omni amore fovebat quidquid magnum ab aequalibus perfectum invenit, summaque laetitia de victoriis clarissimis, quae non sine ipso erant reportatae, exsultabat et moribundus etiam de robore, quod ad Marathonem ostenderit, gloriabatur. Etenim non ab omni vehementia libera erat generosa indoles eius, quem cum turbine comparat Aristophanes, qui, ut solent viri magni, indignabatur de victoriis musicis sibi ereptis, qui magno odio aspernabatur, si quid malum et iners judicabat, ut Euripidis tenuitatem apud Aristophanem; qui Martis et Bacchi ardore agitabatur, qui denique ebrius tragoedias fecisse perhibebatur. Modo ne hoc vere dictum opineris. Ipse enim eam solum probabat vitam, quae neque a domino premeretur, neque licentiae se committeret (*τὸ μήτ' ἄναρχον μήτε δεσποτούμενον* E. 696): ipse fervorem suum moderatione et vinculis coercebat, neque maior est in ipso ardore et vehementia, quam in sapientia, qua se ipsum cohibebat et continebat. Propterea generosam illam et ingentem sibi finxit Promethei atrocitatem, in qua suae ipsius indulgebat vehementiae, sed sibi pariter ac Prometheo legem imposuit, omniaque jura libertatis humanae inferiora esse intelligebat jure et arbitrio divino.

Majora quam quae in proelio Marathonio cum Atheniensibus fecit Aeschylus, vix unquam gesta sunt in orbe terrarum. Et tamen horum omnium auctores agnoscit esse deos, humanas res esse tenues, esse infirmas. Vides, cur ad deorum mores, deorum facta exhibenda confugerit. Hos vitam vivere sibi cogitabat alacrem, integram, ab omni imbecillitate liberam: horum mores et virtutes ei satisfaciebant. Quisquis deus est, utitur jure certo, integra libertate solus gaudet Jupiter, Jovis est summum jus, summa

libertas: sed suum etiam jus est cuivis deo reliquo, quippe quod a Jove, qui omnia distribuit, ei sit concessum. Hoc jure quivis utitur, diversa quidem ratione, quia naturam habent diversam: itaque eorum jura sibi invicem adversantur, dii inter se contendunt. Apparent vero jura deorum in rebus humanis, deorum certaminibus fatigantur mortales: sicut pugnis dominorum servi serviunt, ut regibus in bello civium corporibus uti licet. Quidquid mortalibus dii concedunt, merae debetur divinae clementiae, jure homines adversus deos nullo utuntur. Propterea cui sana mens est, is diis sine ulla mora obtemperat, deos pie veneratur, divinis moribus mores suos accommodat, juste agit: quidquid enim dii agunt, justum est, et justitia mortalem, tantum non quasi deus esset, servat incolumem. Qui vero justitiam aspernatur, is diis obsequium detrectat, libere enim agere vult suoque arbitrio; sed suo arbitrio mortali non est vivendum, omnesque hos seditiosos homines dii perdunt. Ita Jupiter agit, ita dii omnes. Bene scio me pronuntiavisse, quod aliis parum placebit, aliis de Aeschylo minus recte dictum esse videbitur: legant vero quae in hoc opusculo tum protuli tum indicavi ipsius Aeschyli verba, quae hoc testantur. Neque aliter sentiunt Sophocles, Pindarus, Herodotus: et ab his pietatem et religiosum animum nemo abjudicat: itaque eorum sententias, quae cum Aeschyli opinionibus concinunt, sive, licet quodammodo discrepent, sunt tamen earum similes, suis locis libro addidi, ut omnia, quae ad Sophoclis et Pindari cogitationes de superis intelligendas sunt necessaria, habeas collecta. Nemo vero tantopere extollit, tam perspicue exhibet omnem deorum rationem, quam Aeschylus, nemo tantum studii dicabat intuendis et adumbrandis deorum formis, nemo tanto

amore versabatur in cogitationibus de jure et libertate deorum, nemo uniuscuiusque dei tam certam et constantem sibi conformabat imaginem: cum Sophocles, poeta summus et perfectissimus, potius omni studio incumberet in explicandos et exhibendos sensus et rationes hominum, Pindarus vero, vir divinus et pius sed Aeschylo et Sophocle inferior, distraheretur variis, in quibus agebat, sacris, festis, occasionibus. Itaque non dubito contendere, in poematis Aeschyli, hominis Atheniensis, liberi civis reipublicae omniumGraecarum longe generosissimae, summum reperiri, quod polytheismus nancisci potest, dignitatis fastigium.

Verus enim est, qui in Aeschyli opinionibus apparet, polytheismus. Divinum quivis deus Olympius sortitus est honorem, licet pro natura singulorum hunc maiore, illum minore pietate veneretur poeta. Deorum vero multitudo sese ipsam perturbat et tollit, nisi stabile quidquam cogitatur, a quo omnes pendeant, cui omnem omnes debeant honorem. Hoc in fato, in extrema necessitate permulti reperiebant Graeci, in quam, id quod me legere memini, divinum numen transiens sese conservabat in hominum opinionibus. Aeschylo autem summus omnium rex, dominus, auctor est Jupiter, et quidquid in rebus divinis atque humanis fatale est, e Jovis repetendum est voluntate, a Jovis pendet arbitrio. Hoc est magnum aliquod, quod nemo Graecorum tam clare perspexit, tam diserte professus est, omnia quaequae sunt, posita esse in libero summi numinis arbitrio, neque pro hoc summo numine habendam esse anum quandam, quam hi Parcam dicunt, illi Providentiam, alii Necessitatem, quae nihil sunt nisi ex inerte allegoria profecta, in qua neque vita inest, neque virtus; sed indutum esse summum illud numen forma humana,

esse Jovem patrem, regem, dominum, cui certi essent mores, certae virtutes: eaeque summae summarum omnium. Videbimus enim summas numinum omnium naturas conjunctas in natura Jovis: videbimus summum eius fratrum honorem in eo positum, videbimus divinam Apollinis sanctitatem, Minervae regiam sapientiam, Junonis severitatem, Vulcani comitatem, Bacchi violentiam, Martis robur, Veneris vim genitricem, Mercurii conciliatricem, Cereris et Dianae evocatricem, illius in segete, huius in animantibus, omnes non tribui solum a Jove, sed etiam in Jovis natura contineri.

Hae divino numine sunt dignissimae Aeschyli opiniones, neque ullus homo, qui eam libris sacris fidem non habet, quae iis debetur ab homine Christiano, quidquam poterit excogitare, quod divinius, quod verius dicendum sit, quam Aeschyli de Jove, de Minerva, de Apolline cogitationes. Sed unum fovebat Aeschylus errorem ingentem, communem Graecorum omnium, qui philosophorum perscrutationibus, quae poesin perturbabant et corrumpebant, non totos sese dederant. Ortum putabat Jovem patrem, fidem habebat fabulae antiquae, quae Saturnum a Jove eversum perhibebat. Quomodo cum cogitatione de Jovis justitia et cum sua ipsius pietate haec conciliaverit poeta, postea exponemus. Patet jam nunc, etiam hoc ei suffecisse, quod hoc certamine, hac Jovis victoria opus erat, ut ipsa vinceret justitia, quia justitia ipsa inest in Jovis natura, quia maiore Jupiter jure utitur, quam ipse Saturnus. Neque cur fidem detractaret huic opinioni, rationem habebat Aeschylus, quia, ut Graeci omnes, omnia apparere sibi persuaserat in rerum natura. Ibi omnia nascuntur, quidni natus esset etiam Jupiter? Matrem Jovis venerabatur Tellurem, matrem et nutricem omnium, et summa quidem pietate.

Erunt, qui dubitent, num omnino liceat haec e poeta tragico elicere, quippe qui non ipse loquatur, sed loquentes emittat personas. At quamcunque poeta tragicus procreat personam, sua ipsius quasi perfundit natura: in quavis inest aliquid veritatis. Itaque si alii in aliis fabulis homines idem profitentur neque similes eorum sunt mores: inde patet, quid ipse senserit poeta. Neque ita quidquam de rebus divinis dicitur apud Aeschylum, quasi in dubitationem possit vocari, sed profitentur id ut omnibus notum et de quo omnes consentiant. Potest quidem aliquid aliqua ratione verum esse et omnibus probatum, sed non omni ratione. Tum vero ipse alteram rationem addit Aeschylus, neque hoc neglexi. Praeterea eaedem de justitia, eaedem de virtute, eaedem de vitiis in diversissimis fabulis sententiae proferuntur. Et licet e nonaginta, quas Aeschylum scripsisse ferunt, septem tantum tragoediae sint servatae, jure tamen gratia est habenda Forti Fortunae, quod tam egregium earum instituit delectum. Vide enim, quantopere inter se differant argumenta: res Promethei, bellum Thebanum, bellum Persicum, res Danaidum, fata Pelopidarum, et haec in praestantissima trilogia exhibita. Adde fragmenta fabularum variarum, et concedes, ea, quae horum omnium sunt communia, et ea etiam, quae tum in hac tum in illa leguntur eadem diversis modis pronuntiata, sufficere, ut ex iis ea possimus elicere, quae revera statuerit poeta. Minus auctoritatis tribuendum est satyricis ludicris, quippe in quibus ipsa seria ludantur. Ex his vero perpauca exstant.

Non potuisse Aeschylum pie et religiose venerari deos Graecorum, nemo contendet, qui satis perspicit, quantum in iis insit divinitatis. Eum revera hoc fecisse, negari

non potest, modo probetur, decoram esse et honore dignam, qualem Aeschylus sibi finxerit, cuiusvis dei imaginem. Hoc probare conatus sum, ita exhibens singulas singulorum deorum naturas et rationes quibus conjunguntur, quales ipsi Aeschylo has obversatas esse existimo. Recordemini velim in omnibus cogitationum illarum, quas paucis philosophis exceptis, omnis fovebat Graecia, ipsos deos Graecos ultos esse Persarum superbiam et ignominiam ab iis sibi templisque illatam, quas cogitationes ex Herodoto cognoscimus, quas easdem profitetur Aeschylus. In magno enim discrimine agnoscit mortalis, licet impius, esse deos (P. 498): in magna clade deorum numen egisse intelligitur (Ag. 649): magnoque beneficio Graeci pariter ac Persae docebantur, a diis servari urbem Palladis (P. 347). Praeterea Aristophanes Aeschylum Cereris sacra venerantem opponit Euripidi, qui pro diis aetherem et linguae artes adorat. Num credibile est, Aristophanem, qui iratum impietati Euripidis exhibet Aeschylum (Ran. 1080), qui saepius Euripidem ludit ut qui nihil esse deos persuaserit hominibus (Thesm. 451), si eadem sensisset Aeschylus vel similia, hoc ne uno quidem verbo tetigisse? Quodsi unde petere vis argumentum, quod Eleusiniis plurimum tribuit Aeschylus, satis probasse Lobeckium *f*) respondebo, nullo modo posse statui, popularibus de diis opinionibus Eleusinia esse adversata, quippe quibus innumerabilis Atheniensium multitudo esset initiata, quibus initiari cuivis licuerit homini Graeco, quibus denique non esse initiatum, Athenis pro impietate habitum sit. At impietatis

---

f) De myster. Eleus. grad. I, p. 3. sqq. De spectac. myst. I, p. 20.

reus fiebat Aeschylus g). Scilicet nimia pietate et nimio studio in rebus mysticis versabatur, ut ibi etiam de iis diceret, ubi nefas erat: et quod hoc, quod nefas erat, commisit, id non ab impietate repetendum esse sed ab inscientia vel oblivione, tradit Aristoteles. Athenienses vero religiosissimi et superstitiosissimi Aeschylum jactis lapidibus erant necaturi: intercessit vero senatus Areopagi, poetam tuitus est, in jus vocavit, reum absolvit. Vides in his omnibus nihil esse, quod contra Aeschyli pietatem faciat, multa, quae eam tam probabilem reddunt, quantum requirere potest qui eam demonstrandam esse contendit: evincitur vero non his argumentis sed eo, quod ex ipsis verbis pietas resonat: argumento, cui qui fidem denegat, nescit, quomodo in poeta sit versandum.

Fontes, e quibus fabulas hauriret opinionesque de diis sibi fingeret, Aeschylus habebat tum sacra Attica tum poetas antiquiores. Cum sacris Atticis multa quae de diis gravissima profitetur, videbimus convenire, id quod non leve est pro eius pietate argumentum. In poetis varias de diis fabulas varie traditas neque concinentes invenit: itaque si fidem iis habebat, non poterat non perspicere, sensum quempiam subesse fabulis, qui nunc hac nunc illa forma posset declarari. Et hoc egregie perspexit: easque sibi fabulas elegit, quibus sensum optime indicari putabat, velut ubi Themidem pro Clymena Promethei matrem dicit. Alibi alteram servabat fabulam, sensum ex altera repetebat, velut ubi in theogonia exhibenda accurate sequitur

---

g) Quod Apsines rem ad Eumenides refert, id satis refellit Welcker. Tril. p. 110. not. 136.

Hesiodum, cogitationes vero alias ab Epimenide receptas et ab hoc in alia fabularum forma pronuntiatas Hesiodeis fabulis submittit. Neque ludicro in his rebus egit arbitrio, sed ea recepit, quae pietas et religio commendabat: ut ea, quam nos sacrae fidem habemus historiae, minime infringitur iis, in quibus discrepant evangelistae, sed eligimus quae nobis maxime decora videntur maximeque divina. Ac si multo magis inter se differunt fabulae Graecae, id inde repetendum scimus, quod Graeci fabulas sacras habebant, nos historiam: fides autem maiore vel minore discrepantia minor reddi non poterat in homine, qui toto animo in poesi versabatur ipsamque divinam existimabat poesin, ut Aeschylus. Haud dubie bene cognovit sacra Epimenidis et Orphicorum carmina, quae fortasse magni faciebat, quid vero in eam, qualem ipse sibi finxit deorum generationem, receperit, nescimus. Magis e rebus Orphicis ea spectavisse videtur, quae ad Apollinis sacra et lustrationes pertinebant (τελετάς Arist. Ran. 1032.). Ad idem redibit, quod a Pythagoreis recepit: reliqua, ut videtur, ad ethicam disciplinam, quam maxime a Pythagoreis excultam minime cognitam habemus. Ethicam ipsam Cicero respicit, ubi Pythagoreum dicit Aeschylum. Sed Cicero etiam famae totam rem debet vel incerto testimonio. Ipsi Pythagoreorum scholae Aeschylum non fuisse adscriptum satis patet. Reliquis philosophorum principibus, ut Heraclito, ut Eleatis, quos haud dubie cognovit, cum hospitalitate eum cum Siculis junctum fuisse saepiusque in Siciliam profectum esse constet, non poterat non adversari poeta, qui tantum dilexit Homerum, quantum poetae hic diligendus est. (Cf. Arist. Ran. 1034).

CAPUT PRIMUM.

De natura deorum.

1.

Esse deum ipsa religione sibi innata edoctus, praesentem eum vigere in rerum natura homo intelligit, eundem vero ab eadem secernendum esse obliviscitur. Itaque ubicunque in rebus tum naturalibus tum humanis aliquid agere sentit, cuius vis robur humanum longe excedat, huic voluntatem innatam esse statuit, hoc pro numine veneratur. Manet vero, licet obscurius percepta, in eius animo conscientia, quod quidquid divinum est, repetendum est a deo. Unum igitur agnoscit deum patrem, Jovem patrem, cui reliqua numina sive filios addit sive ministros.

Quidquid voluntate sua agit, est numen. Magno aliquo numine gubernari homo intelligit coelum, terram, mare, solem, lunam: itaque haec ipsa habet pro numinibus, non quidem quamvis glebam guttamve, sed id, cui omnibus glebis, omnibus guttis innato sua sit voluntas. Atqui bene sentit, nihil apparere in rerum natura, cui libera sit voluntas, nisi hominem. Cuius in humana forma positae dignitatis simulac sibi conscius est, simulac non coeco impetu ferri sed libere vigere illa numina percipit, tum humana specie ea

induta cogitat [1]), pro numinibus *deos* agnoscit. Mente sese ipsum omnibus praestare intelligit, mentem ipsam divinam esse sentit, summum deum esse summam mentem: numinibus igitur divinis non potest non assignare mentem. Cum vero sibi persuaserit, apparere quidquid sit in rerum natura, jam habes rationes, quibus deos sibi fingat et conformet. In unoquoque deo innata est mens, formam habet humanam, apparet in natura. Itaque ei statuenda est species, quae conspici non possit oculis humanis, mente vero possit percipi [2]), et ita ut eam in imaginibus, in simulacris exprimere liceat. Cum forma humana necessario etiam mores, honor, munus unicuique deo assignatur, et jam in animo gentis, qualis Graeca erat, quae quidquid sibi finxit pro vero habebat, magis magisque dii sese liberant a forma terrena, marina, solaria, atque, ut deum humanum decet, libere moventur, sentiunt, agunt et amant.

Qua ratione cum omnes illae tribus diversae, e quibus gens Graeca antiquitus erat composita, rerum naturam et deos contemplatae sint, coeperunt denique, cum sedes singularum migrationibus turbentur, invicem sibi tradere deos, quos statuerunt: et ita magnus ille deorum Olympio-

---

1) Similes esse deos mortalibus natura et mente diserte dicit Pindarus N. VI, 5. *προςφέρομέν τι ἔμπαν ἢ μέγαν νόον ἤτοι φύσιν ἀθανάτοις.*

2) Siquidem ipsam etiam speciem humanam a corpore discernit Pindarus, corpus deletum iri bene sciens, formam quam a diis repetit aeternam existimans: *σῶμα μὲν πάντων ἕπεται θανάτῳ περισθενεῖ, ζωὸν δ' ἔτι λείπεται αἰῶνος εἴδωλον· τὸ γαρ ἐστι μόνον ἐκ θεῶν.* thren. fr. 2.

rum senatus convocatur. Duodecim venerantur in Olympo principes, quibus omnia in rebus humanis et in rerum natura munera gubernanda tribuunt. Sed in his non acquiescunt, quidquid vigere percipiunt, in eo deum agere agnoscunt, id ipsum pro deo habent. Itaque una cum diis, qui e solis, terrae, reliquorum veneratione orti sunt, ipse sol, terra, res naturales coluntur: duplex vero eorum ratio cogitatur, tum naturalis forma servatur, tum ubi in summa vivendi et vigendi vi agere putantur, induuntur specie humana. Ita etiam Iustitia, Lex, Virtus, quin etiam Noxa, Pernicies, Discordia, Exsecrationes, quin etiam mera Distributio nunc pro rebus, pro viribus habentur, nunc certa quadam specie, quae humana vel humanae similis est, induta pro numinibus, pro diis coluntur, veneratione eo maiore, quo latius uniuscuiusque ditionem pertinere homines existimant.

Haec numina omnia in templis variis descriptionibus ornata invenit Aeschylus, neque ipse venerationem iis abrogabat. Itaque etiam voce *θεοῦ* e communi Graecorum more omne numen significat, quod maiore, quam homines, praeditum est potentia: quod humana forma indutum intueri solet, licet non ubique de forma humana cogitet. Hoc maxime generali sensu posita est vox, ubi de Typhone (Th. 511), de Atlante (Pr. 425), de Borporo (P. 746) dicitur. Praeterea de ipsis iis hominibus usurpatur iisque heroibus, qui reliquorum potentiam et honorem longe excedunt, de rege Persarum [3]), (P. 157, 644, 655. de Chirone Pr. 1027. [4]).

3) *καὶ γὰρ δύναμις ὑπὲρ ἄνθρωπόν ἡ βασιλῆός ἐστι.* Her. VIII, 140,2.

4) De Niobe Soph. El. 150. Ant. 834, de Hercule *ἥρως θεός* Pind. Nem. III, 22.

Itaque per se patet, vocem poni etiam de numinibus illis, quae quidquid in vita hominum agit seseque exercet significant [5]), Iustitiae, Promethei (Pr. 14, 29, 37, 92, 119); Furiarum, (E. 883; Ch. 475); genii Ultoris (S. 414); Discordiae (Th. 1051); omniumque numinum inferorum, e quibus eminent Orcus et Tellus mater, quod quidem universum deorum genus prorsus separatum est ab Olympiis (S. 161). Olympii vero proprie dicuntur dii novi [6]), dii juniores, *νεοὶ οἰακονόμοι Ὀλύμπου* Pr. 149, 439; E. 162, 882. cett. et ex his maxime eminent dii magni, qui Iovis fratres, uxores, liberi perhibentur, orti ii e rerum natura religiose contemplanda [7]) certisque formis, muneribus, honoribus (Pr. 7, 38; E. 471) ornati, quos patriis sacris cultos accepit poeta omnibusque numinibus, quae nihil sunt, nisi vis cuiuspiam notionis, longe potentiores, vividiores, fortiores cogitabat et exhibuit. Et plerumque quidem hi amore inter se conjunguntur seseque invicem adjuvant [8]), (cf. Ch. 812; E. 89, 667; P. 740, 750, 347.) interdum vero, si jure suo et honore quisque utitur, neque haec jura sibi invicem re-

---

5) Temporis Soph. El. 179. Et in legibus, quas constituerunt Olympii, magnus Sophocli inest deus, qui nunquam senescat, O. T. 871. cf. Demosth. fals. leg. p. 417: *Φήμη δ' οὔτις πάμπαν ἀπόλλυται, ἥντινα πολλοὶ λαοὶ φημίξωσι, θεός νύ τίς ἐστι καὶ αὐτή.*

6) Sive, quod idem est, *Κρονίδαι* Pind. Ol. IX., 56. (*φέρτατοι*); Py. III, 94. (*Κρόνου παῖδες βασιλῆες*); V, 110. (*Κρ. μάκαρες*); Isthm VII, 46. (*Κρονίδαι ἐπὶ γλεφάροις νεῦσαν ἀθανάτοισιν*); *Οὐρανίδαι* Py. IV, 194.

7) *οὐρανοῦ βασιλῆες πόντου τε* Pind. N. IV, 67.

8) Cf. Pind. Py. III, 11, 32. Pindarus omnino cogitationem de rixis deorum religiose aspernatur. Ol. IX, 40.

spondent, rixa oritur, quae sola Iovis componitur auctoritate, qui deorum etiam est dominus. Saepius vero, quam inter se ipsos, tali certamine discedunt Olympii cum diis inferis et vetustis, quos odio habent, velut Furias (E. 55, 70, 73, 109, 191, 197, 386, 411, 644, 722; Th. 720.), Typhonem (Th. 510, 524.), Prometheum (Pr. 29. cett.) quos eiusdem Iovis invicti auctoritate superant et ea tantum munera iis concedunt, quae ipsi aversantur, (E. 361). Saepe Olympiorum, quia concordes esse solent sibique amici, constituuntur societates (cf. Th. 220, 251, 450), quas recensebo sub Iovis nomine.

2.

Generalem horum deorum magnorum naturam hanc exhibet poeta. Sunt beati, vacant dolore per omne aevum 9) Ag. 554, peculiare est iis bona uti fortuna 10), *τὸ δ' εὐτυχεῖν τὸ δ' ἐν βροτοῖς θεός*, Ch. 60; cf. P. 711: itaque *μάκαρες* appellantur Th. 97, 214, 1074; Pr. 169; Ag. 1336; S. 524, 582, 1019. Sunt omnium potentissimi *παναλκεῖς*, Th. 166; perficiunt etiam quae desperata sunt 11), Th. 226, cf. Ag. 970: eorum est potentia mutandi etiam mores indolemque hominum 12), S. 1016; mutare formam humanam Ag. 1147. Ideo ratum faciunt, quidquid polli-

9) Pind. fr. inc. 4. *ἄνοσοι, πόνων τ' ἄπειροι.* Gratiae iis perpetuo adsunt Pind. Ol. XIV, 8.

10) *πέπρακται πᾶν τὸ τοῦ θεοῦ καλῶς* Soph. fr. inc. 100: *μηδὲν ἁμαρτεῖν ἐστὶ θεῶν καὶ πάντα κατορθοῦν ἐν βιοτῇ* epigr. apud Demosth. de cor. p. 323.

11) Cf. Pind. Py. IV, 63. de sanato Batto balbutiente.

12) Pind Py. X, 49: *θεῶν τελεσάντων οὐδέν ποτε φαίνεται ἔμμεν*

centur, Pr. 1032; P. 800; E. 899; Th. 618, 844. Propterea sunt sacrosancti [13]) et puri, ἁγνοί, σεμνοί Ag. 637; S. 655; cf. E. 40, 55, 270; unde linguis favere jubentur homines, Ag. 636, 1247; E. 287, 1035; S. 512, 694; fr. 264. Propitii sunt clementibus (Ag. 952), benevoli benevolis (P. 772; cf. Ag. 1147): et maxime quidem ii, quos maxime divinos cogitat Aeschylus, velut Apollo (E. 153, 172, 233: ubi quem communem deorum dicunt Furiae morem, iis potius ad infera pertinet numina, e quorum numero sunt ipsae, quas aspernantur dii prisci et novi, E. 722.): omnino justissima est eorum indoles, ut justum sit quidquid faciunt. Triplicem enim potissimum constituunt legem hominibus observandam, qua pietatem erga se ipsos, parentes et hospites exerceri jubent. Quarum legum qui ullam laedit, diis est invisus, qui parentem offendit (ἄθεος E. 159); qui consanguineum laedit (δύςθεος S. 422.); qui hospitem odit (ἐχθρόξενος θεῶν ἀμνήμων, Th. 606). Supplices ne ipsi quidem contemnere audent, E. 233. Praeterea qui matrimonii honorem detrectat, deorum majestatem polluit gentiliciorum, Ag. 1645; E. 46, 191; omnino, qui injusti aliquid committit, E. 541. Sibi ipsis poscunt honores et sacrificia (μόνος θεῶν γὰρ Θάνατος οὐ δώρων ἐρᾷ Niob. fr. 147.), faventque iis, a quibus pie coluntur, Th. 76, 107; S. 363, 450, 655, 704; Ag. 338: εἰ δ' εὐσεβοῦσι τοὺς θεοὺς οὐκ ἂν γ' ἑλόντες αὖθις αὖ θάνοιεν ἄν: Ag. 354: θεοὺς προςειπεῖν εὖ παρασκευάζομαι·

ἄπιστον. Soph. Aj. 86. γένοιτο μέντοι πᾶν θεοῦ τεχνωμένου. 118, 455, 767; El, 696. Solon. fr. XXIX.

13) Tanta eorum est sanctitas, ut pollui omnino non possit ab hominibus. Soph. Ant. 1044.

χάρις γὰρ οὐκ ἄτιμος εἴργασται πόνων. Ch. 260; Pr. 529 modo ne a scelerato homine (*δυςθέῳ*, Ch. 46, 525; S. 422.) dona offerantur, quos indignos judicant, a quibus ea accipiant Th. 702. Ulciscuntur enim quidquid sceleris committitur [14]), nullasque injustorum hominum preces accipiunt, *λιτᾶν δ' ἀκούει μὲν οὔτις θεῶν, τὸν δ' ἐπίστροφον τῶνδε Φῶτ' ἄδικον καθαιρεῖ* Ag. 396: falluntur illi impii, qui deos haec non curare opinantur, Ag. 369—378: *οὐκ ἔφα τις θεοὺς βροτῶν ἀξιοῦσθαι μέλειν Ὅσοις ἀθίκτων χάρις πατοῖθ'· ὁ δ' οὐκ εὐσεβής. πέφανται δ' ἐν γόνοις ἀτολμήτων* cett. Ag. 1578). Exaudiunt enim superi clamorem justitiae poenam sumturae Ag. 813; cf. S. 79; Th. 566, 626; Ag. 1279, 1284 (*ὀμώμοται γὰρ ὅρκος ἐκ θεῶν μέγας Ἄξειν νιν ὑπτίασμα κειμένου πατρός*); omnes, quibus irascuntur, perdomantes poena communi, Th. 608; et in certam eos detrudentes perniciem [15]): *Χρόνῳ τοι κυρίῳ τ' ἐν ἡμέρᾳ Θεοὺς ἀτίζων τις βροτῶν δώσει δίκην* S. 732; et ipsi ii, qui patiuntur injuriam, eo juvantur quod propter hanc injuriam dii illis irascuntur, a quibus laedebantur, S. 753; cf. P. 807; Th. 441, 444; Ag. 345. Atque haec est deorum adversus homines ira, *κότος* Ag. 635; *μῆνις*, Ag. 649; E. 101; *θεοστυγήτῳ δ' ἄχει βροτῶν ἀτιμωθὲν οἴχεται γένος. σέβει γὰρ οὔτις τὸ δυςφιλὲς θεοῖς*, Ch. 635; Ag. 1090; Ch. 1028; E. 361, 825; Th. 604, 653, 702: quae singulos pariter et genera [16]) poenis affligit, solet enim scelus

14) *τοὺς δὲ σώφρονας θεοὶ φιλοῦσι καὶ στυγοῦσι τοὺς κακούς*, Soph. Aj. 133; El. 1383; Ant. 1104.

15) *χόλος οὐκ ἀλίθιος γίγνεται παίδων Διός.* Pind. Py. III, 12.

16) Et hoc potissimum a divino numine repetendum videtur Herodoto, si poena, a parentibus remota, liberis infligitur. VII, 137. Justius agunt dii Aeschyli.

a patre transire ad liberos, Ag. 758. Haec etiam est deorum invidia (*φθόνος*)[17] qua homines, qualis Capaneus, Th. 427; Parthenopaeus, Th. 529; Xerxes, P. 749, 831; Aegypti filii, S. 759, qui deos non verentur vanaque sese iis aequant opinione[18], ut sibi vires non deesse somnient, quibus deorum ope egere, quin etiam cum iis confligere possint, nunc vi deprimunt, nunc clandestino artificio in perniciem detrahunt: cum summa contra potentia ornent eos, qui mediam servant viam et rationem (*παντὶ μέσῳ τὸ κράτος θεὸς ὤπασεν.* E. 529.). Ita filios Aegypti, qui nefarias affectant nuptias, vita privant (*φθόνον σωμάτων ἔχει θεός* Pr. 859.) ita Atridis propter impietatem, qua aras Trojanas eversuri sunt, irascitur Diana *οἴκῳ ἐπίφθονος*, Ag. 135: propterea veretur Agamemnon, si honoribus, qui deorum sunt, utatur[19], ne in eorum incurrat invidiam, 921, 947. Propterea Xerxi per Themistoclis calli-

---

17) *ἡ ἐκ θεῶν νέμεσις*, Soph. Ph. 517; *θεῶν βία Καὶ νέμεσις, οἵπερ ἔργ' ἀμύνουσιν κακά* ib. 602.

18) Talis etiam Ajax Sophoclis: *ἐγὼ δὲ καὶ δίχα Θεῶν πέποιθα τοῦτ' ἐπισπάσειν κλέος*, v. 768, cf. 590, 758. Herod. VII, 10, 5: *φιλέει γὰρ ὁ θεὸς τὰ ὑπερέχοντα πάντα κολούειν - - - φθονήσας - - οὐ γὰρ ἐᾷ φρονέειν ἄλλον ὁ θεὸς μέγα ἢ ἑαυτόν*: — VII, 46. *ὁ θεὸς γλυκὺν γεύσας τὸν αἰῶνα φθονερὸς ἐν αὐτῷ εὑρίσκεται ἐών.* Et VIII, 109 dicuntur dii et heroes invidisse uni viro, praesertim impio, commune de Asia et Europa imperium.

19) Cf. Pind. Py. X, 20; Isthm. VI, 39, 44: si quis longinqua circumspectat, imbecillior est, quam ut consequatur aere stratam deorum sedem: quandoquidem Pegasus excussit Bellerophontem volentem in coeli stationes pervenire.

ditatem cladem praeparant, P. 362. Haec enim est fraus justa, cui opem deus non derogat (*ἀπατῆς δικαίας οὐκ ἀποστατεῖ θεός*, fr. 278.), *δολόμητις ἀπάτη θεοῦ*, quam nemo mortalium potest evitare, quae initio suaviter blanditur [20]) superbo, sed hac ipsa arte reti eum implicat, quod effugere nequit, P. 93—101. Cf. fr. 294: *θεὸς μὲν αἰτίαν φύει βροτοῖς, Ὅταν κακῶσαι δῶμα παμπήδην θέλῃ* [21]). Ita mortali injiciunt insaniam qua se ipse perdit, Th. 653: eumque qui superba temeritate rem quampiam nimis festinat, incitant, ut quam celerrime exstinguatur, P. 742; Th. 689. Propterea saepius mortalibus, qui superbius sentiunt, vanam rei alicuius obtendunt speciem, qua eos deludant et ad errorem committendum instigent. Ag. 273, 478. Eadem fraude, non quidem fraude mala, sed justa bonaque, Apollo utitur adversus Furias et Parcas sibi invisas E. 728, 845.

Et propter hanc terribilissimam ultionis potentiam nemini tantum obsequii, tantum grati est faciendum quam diis [22]): *ἅπαντας ἐχθροὺς τῶν θεῶν ἡγοῦ πλέον.* Ch. 902; Cf. 637.

---

20) Cf. Herodoti narrationes de somniis quae Xerxem ad bellum cum Graecis faciendum suscitaverint, VII, 12. sqq.

21) Cf. Soph. O. C. 371: *νῦν ἐκ θεῶν τοῦ κἀξ ἀλιτηρίου φρενὸς Εἰςῆλθε τοῖν τρισαθλίοιν ἔρις κακή.*

22) *Εὐδαίμων εἴην καὶ θεοῖς φίλος ἀθανάτοισιν, Κύρν', ἀρετῆς δ' ἄλλης οὐδεμιῆς ἔραμαι.* Theogn. 653. Maximum huic cogitationi tribuit Sophocles: *εὐσεβεῖν τὰ πρὸς θεοὺς Ὡς τἄλλα πάντα δεύτερ' ἡγεῖται πατὴρ Ζεύς.* Phil. 1441; Ant. 1350; *οἷς γὰρ ἂν σεισθῇ θεόθεν δόμος ἄτας Οὐδὲν ἐλλείπει*, ib. 584; *ὑπέρκοπον μηδέν ποτ' εἴπῃς αὐτὸς εἰς θεοὺς ἔπος*, Aj. 127; *εἰσόμεσθα μὲν θεοῖς εἴκειν*, ib. 666. Cf. Pind. Ol. I, 35:

Propterea summa colendi sunt pietate, εὐσεβείᾳ, Ag. 338, 372; S. 396, 655, 705. (Eur. Troad. 95.) summaque venerandi religione: τὰ θεῶν μηδὲν ἀγάζειν S. 1062 [23]). Gaudent enim natura, quae humana longe est superior [24]) βιαίως σέλμα σεμνὸν ἥμενοι, Ag. 183: ac si hac religione minus coerciti homines cum diis concurrunt, sese iis aequant, nedum eos decipere conantur, non evitant perniciem. Ita Cassandra sese ipsa perdit, similique ratione Athamas, Pentheus, Lycurgus, Niobe. Sed etiam ubi non sua sponte, sed inviti incidunt in hoc cum diis commercium, magnis plerumque fatigantur malis et doloribus, quia fragilis eorum indoles cum divina male conciliatur. Hoc Semelae accidit, hoc Ioni, Inachi filiae. Nec singuli solum sed totae etiam gentes talia perpetiuntur, ubi dii aliquid, quod cupiunt, ratum sunt facturi. Διὸς ἵμερος οὐκ εὐθήρατος ἐτύχθη, πάντα τοι φλεγέθει κἂν σκότῳ μελαίνᾳ ξὺν τύχᾳ μερόπεσσι λαοῖς. Scilicet irritum manere nequit, clandestina et obscura via procedit in lucem, et quidquid

---

ἔστι δ' ἀνδρὶ φάμεν ἐοικὸς ἀμφὶ δαιμόνων καλά, μείων γὰρ αἰτία. Cf. ib. v. 52.

23) οὐδ' ἀγαίομαι θεῶν ἔργα Archil. fr. 2, fr. 32. Pind. paean. fr. 10: οὐκ ἔσθ' ὅπως τὰ θεῶν βουλεύματ' ἐρευνάσει βροτέᾳ φρενί: — Py. II, 88: χρὴ δὲ πρὸς θεὸν οὐκ ἐρίζειν, qui nunc hos nunc illos adjuvet. — Soph. fr. inc. 6: οὐ γὰρ ἂν τὰ θεῖα κρυπτόντων θεῶν μάθοις ἄν, οὐδ' εἰ πάντ' ἐπεξέλθοις σκοπῶν. — Jophont. Penthei fr. ὡς μᾶλλον ὅστις εἰδέναι τὰ τῶν θεῶν ζητεῖ, τοσούτῳ μᾶλλον ἧσσον εἴσεται.

24) οὐ γὰρ θέμις ζῆν πλὴν θεοὺς ἄνευ κακῶν Soph. fr. inc. 27; μόνοις οὐ γίγνεται θεοῖσι γῆρας οὐδὲ μὴν θανεῖν ποτε. O. C. 608.

injusti ei adversatur, dejicit, exstinguit: ita sibi ipsi satisfacit, *ἥμενον ἄνω φρόνημά πως αὐτόθεν ἐξέπραξεν ἔμπας ἑδράνων ἐφ' ἁγνῶν.* S. 86—101. Neque in strage turbae injustorum semper incolumis manet qui cum illis societatem iniit homo probus, sed una perditur [25]), *πληγεὶς θεοῦ μάστιγι παγκοίνῳ.* Th. 601—608. Itaque ab hac superiore deorum natura, quam mortales perperam agnoseunt, Aeschylus perniciem illam repetit, quam plerique fato deberi contendunt. Et est revera hoc sive fato sive natura constitutum [26]), est *μοιρίδιον*, quod mortales, ubi ad deos evehuntur, deprimuntur in miseriam. Cf. Niob. fr. 144, ubi

---

25) Deorum enim jus, quo adversus homines utuntur, non lenius est, quam humanum erga animalia, dii tales de te exsistunt judices, *οἷος εἶ σὺ μυρμήκων.* Babr. fab. 2. in Mehlhorn. anthol. lyr.

26) Cf. Theogn. 687: *οὐκ ἔστιν θνητοῖσι πρὸς ἀθανάτους μαχέσασθαι Οὐδὲ δίκην εἰπεῖν· οὐδενὶ τοῦτο θέμις.* Eadem est Pindari cogitatio: a fato sive a natura repetendum est ingens illud, quod inter deorum et hominum potentiam et beatitudinem intercedit, discrimen, quod superare nequeunt mortales, licet a communi matre originem derivent. Nem. VI, init: *ἓν ἀνδρῶν, ἓν θεῶν γένος· ἐκ μιᾶς δὲ πνέομεν ματρὸς ἀμφότεροι διείργει δὲ πᾶσα κεκριμένα δύναμις, ὡς τὸ μὲν οὐδέν, ὁ δὲ χάλκεος ἀσφαλὲς αἰὲν ἕδος μένει οὐρανός,* quam sedem coelestem nemo mortalis nanciscitur, Py. X, 27; Isthm. VI, 44; IV, 14: *μὴ μάτευε Ζεὺς γενέσθαι.* Py. III, 59: *χρὴ τὰ ἐοικότα πὰρ δαιμόνων μαστευέμεν θναταῖς φρασίν, γνόντα τὸ πὰρ ποδός, οἵας εἰμὲν αἴσας.* Cf. Archytae fr. apud Stob. I, 73: *θεὸς τὴν δύναμιν ἀρετᾶς ἄτρυτον πέπαται καὶ ἀνυπεύθυνον.*

Tantalus: *θυμός δὲ ποτ' ἀμὸς οὐρανῷ κυρῶν ἄνω Ἔραζε πίπτει καί με προςφωνεῖ τάδε· Γίγνωσκε τἀνθρωπεῖα μὴ σέβειν ἄγαν.* Est hoc etiam fatale, ubicunque cum diis certent mortales, justitiam et omnem, quam justitia affert, potentiam esse penes deos. Manet vero magnum illud homini solatium: *ἀνάγκας ἄτερ δίκαιος ὢν οὐκ ἄνολβος ἔσται, πανώλεθρος δ' οὔποτ' ἂν γένοιτο.* E. 550. Et ad beatum illos, qui fato divino aliquid perpetiuntur neque tamen magna impietate diis invisi redduntur, finem perduci videmus: aequissima justitia tantum unicuique tribuitur poenae, quantum culpae commisit, tantum remunerationis, quantum doloris innocenti erat inflictum. Cf. fr. 301: *τῷ πονοῦντι δ' ἐκ θεῶν ὀφείλεται τέκνωμα τοῦ πόνου κλέος.* Ch. 958: *κρατεῖταί πως τὸ θεῖον παρὰ τὸ μὴ Ὑπουργεῖν κακοῖς.* Th. 596: *δεινὸς ὃς θεοὺς σέβει.* Ex his omnibus patet, justitiam esse innatam in deorum natura neque injustum esse posse quidquid a diis agatur: propterea vero tutissimum securitatis pignus homini esse justitiam, quia quo justior est, eo similior est naturae divinae, quae labem non patitur. Singula in singulis diis singulisque fabulis probabimus.

Vidimus deos esse potentissimos, sanctos, justos, videbimus eos etiam sapientissimos. Sapientia vero divina poetae nuda non est notio, sed ubi sapientem deum cogitat, cogitat eum sapienter aliquid agentem. Sapientia in eo tantum cerni potest, quod aptissima utuntur ratione agendi, ne ullum, quod inierunt, consilium irritum maneat. Hanc singulorum deorum omnium esse virtutem, sub eorum nominibus exponam. Ut vero aptum unicuique rei tempus eligat et assignet, est maxime calliditatis, itaque calliditas pertinet

ad sapientiam: neque has discernit Aeschylus [27]). Victoriam de Titanibus Olympii reportant *αἱμύλαις μηχαναῖς*, Pr. 206; *δόλῳ*, 213, omnino vi rationis, consiliis Promethei, 219. Jupiter optimus est *σοφίστης*, Pr. 62. Ita in posterum etiam contra eos, quos odio habent, fraude utuntur justa, P. 93; E. 845; Ag. 273; fr. 278: eos vero, quibus favent, e malis quibus premuntur, *ἐκκλέπτουσι*, Ag. 662; E. 153; liberant *μηχαναῖς λυτηρίοις*, S. 594, 1074; Ag. 677 [28]). Cum hac sapientia concinit, quod omnium conscii sunt [29]), Ch. 201, 802: audiunt enim omnia licet e longinquo, E. 297.

3.

Neque agitur quidquam nisi diis auctoribus, *τί τῶνδ' οὐ θεόκραντόν ἐστι* Ag. 1488 [30]). Cui divinae gubernationi fidem si quis derogat, religione movebitur si in magno versabitur discrimine, P. 498. Vigent igitur dii in muneribus et negotiis ho-

---

27) Pindaro Sisyphus *πυκνότατος παλάμαις ὡς θεός*. Ol. XIII, 52. Propterea deus *σοφοῖς αἰνικτὴρ θεσφάτων ἀεί* Soph. fr. inc. 49.

28) *Παλάμαις* Pind. Py. I, 48; II, 40; Ol. XI, 21; XIII, 52; Nem. X, 65; *Ζηνὸς τέχναις* Ol. IX, 52; *ἀριστοτέχνα πάτερ*, paean. fr. 6.

29) Pind. Ol. I, 64: *εἰ δὲ θεὸν ἀνήρ τις ἔλπεταί τι λαθέμεν ἔρδων, ἁμαρτάνει*. — Soph. El. 659: *τοὺς ἐκ Διὸς γὰρ εἰκός ἐστι πάνθ' ὁρᾶν*.

30) *Ουτι ἄτερ θεῶν γίγνεται ἀνθρώποις* Theogn. 172, 134, 142. *τὰ πάντ' ἀεὶ φάσκοιμ' ἐν ἀνθρώποισι μηχανᾶν θεούς*, Soph. Aj. 1036; Cf. 383. — *παντὶ θεὸς αἴτιος*, Pind. Py. V, 23; fr. inc. 2. — Praecipue rebus futuris prospiciunt Soph. Ant. 1335. Theogn. 1048.

mini sive populo cuipiam describendis, P. 101, [31] (Persis bella terra non mari gerenda assignant); in munere reliquis numinibus tribuendo, E. 392; in vitae conditione gubernanda [32] Ch. 76, 212, 1006; P. 158, 905; in tribuenda hominibus felicitate et eventu prospero [33]), *θεοῦ δὲ δῶρόν ἐστιν εὐτυχεῖν βροτούς*, Th. 625; P. 164; fr. 283; in efficiendo quae quis optat [34]), Th. 549, 550, 562. Ch. 148; in servando homine, cui favent, Ag. 603, 663; in ornandis hominibus prudentia [35]), *τὸ μὴ κακῶς φρονεῖν θεοῦ μέγιστον δῶρον*, Ag. 927, 183; in domo procuranda, Ag. 961; in cura parturientium gerenda, E. 661; in avertenda discordia domestica, S. 450; in immittenda pernicie in domum intimam Ag. 735; in urbibus tuendis [36]), Th. 233,

---

31) Herod. VII, 8, 2. — 32) Pind. Py. III, 81, 40; I, 56, 61.

33) Pind. Ol. VIII, 14; XI, 21; Py. I, 48; IV, 69; VIII, 71; IX, 67; X, 10. Nem. VIII, 16; hyporch. fr. 5, Solon. V, 69, 74. Theogn. 556, 589. — Curam gerunt gentium et hominum Pind. Py. IV, 51, 260; V, 71; Ol. I, 106.

34) Pind. Ol. IV, 12; XIII, 104.

35) *θεοὶ φύουσιν ἀνθρώπων φρένας, Πάντων ὅσ' ἐστὶ χρημάτων ὑπέρτατον* Soph. Ant. 684; *ἐκ θεοῦ ἀνὴρ σοφαῖς ἀνθεῖ ἐσαεὶ πραπίδεσσιν*, Pind. Ol. X, 10; Py. I, 41; Isthm. IV, 11; V, 11; III, 4; Ol. IX. 28. — Theogn. 1171.

36) Soph. Ant. 162. In hoste propulsando, Pind. Isthm. VII, 10. Herod. VII, 139. In toto bello Persico divinum Herodotus agnoscit numen, quod procellis et naufragiis Persarum classem infringit, ut quodammodo Graecos iis aequet, VIII, 13; quod Pausaniae victoriam tribuit Plataeensem, IX, 78; quod Graecos excitat ad liberandos. Iones, IX, 91; eorumque, qui ad Mycalen pugnaturi sunt, animos divinae vocis emissae prodigio firmat. IX, 100. Cf. §. 18. fin.

86, 94, 169, 266, 1016; in republica administranda, Ag. 913; in urbibus evertendis, Ag. 821, 1289, 1336; E. 457; Th. 324; in certaminibus dirimendis, Ag. 1224; Ch. 462 Th. 4, 21, 23, 719; P. 373, 451, 514; in discrimine dijudicando, Ch. 780, 782; Th. 35, 1047; P. 495. Praeterea tacite gubernant opiniones et actiones hominum, ipsorum, quid agant, nesciorum, Ag. 683. Quia omnium, quae aguntur, sunt auctores, quodammodo etiam verum est, quod dicunt mulieres Thebanae: *νίκην γε μέντοι καὶ κακὴν τιμᾷ θεός* Th. 716. At Aeschyli de hac sententia judicium eloquitur Eteocles v. 717: *οὐκ ἄνδρ' ὁπλίτην τοῦτο χρὴ στέργειν ἔπος.* Eadem hac sententia principali, gubernari et perfici omnia diis auctoribus, defenditur quod Aeschylus de deo scelerum auctore, ubi domum aliquam delere velit, est professus fr. 294, a reprehensione Platonis, qui hunc locum servavit Rep. II, 380, A; quamquam ea ratione, qua ipse rem considerabat, recte judicavit Plato. Aeschylo vero a diis omnia aguntur, modo ab hoc deo modo ab illo, et quae solo nomine dei vel deorum significavit, repetebat ab uno alterove, certum quendam auctorem statuere non ausus, sed *τὸν τυχόντα*, ignotum illum deum Epimenidis [37]). Nulla in his opinionibus nascitur dubitatio de justitia deorum.

Propterea diis homines possunt confidere [38]) et revera confidunt, tum ubi simulacra amplexi tutos sese reddere

---

37) Hoc enim sensu intelligenda est vox *θεός*, ubi ita posita est, ut ad certum aliquem deum non possit referri. Plerumque quidem ibi de Iove cogitatur.

38) *Καὶ μὰν θεῶν πιστὸν γένος*, Pind. Nem. X, 54; *τοῖς θεοῖς τιθεῖ τὰ πάντα* cett. Archil. fr. 33; Solon. V, 9; Theogn. 197.

conantur ab hostium aggressu, Th. 212; S. 725, 773; tum ubi omnem ab eorum arbitrio repetunt salutem summumque iis offerunt obsequium: *τεθνᾶναι δ' οὐκ ἔτ' ἀντερῶ θεοῖς*, Ag. 539; *ἀνάγκη πημονὰς βροτοὺς φέρειν Θεῶν διδόντων* 39) P. 293; Eum. 496; Ch. 960; *ἀνδρῶν γάρ ἐστιν ἐνδίκων τε καὶ σοφῶν Ἐν τοῖς κακοῖσι μὴ τεθυμῶσθαι θεοῖς* fr. 375.

Consentaneum est, quod a diis amantur ii, quorum mores similes sunt divinorum, justi homines et pii. Favent regibus, ut Agamemnoni, quem in tempestate servant, Ag. 663, 1337; E. 626; Dario, P. 164; civitatibus, Athenis, E. 869; P. 347: et maxime quidem ii, qui in singulis civitatibus coluntur 40), singulorumque generum et populorum sunt gentilicii, quorum ita curam gerunt, ut per eorum victoriam ipsorum gloria augeatur, Th. 317. Vocantur hi *θεοὶ πατρῷοι, ἀστυνόμοι, ἐγχώριοι, πολισσοῦχοι, πολῖται*, P. 404; Ag. 88, 810, 1645; Th. 14, 69, 253, 312, 1018; S. 704; *γενέθλιοι*, Th. 639; S. 77. Captas vero urbes relinquunt, fato, quod Jupiter constituit, coacti, hostibusque eas evertendas projiciunt, Th. 218, 304, quippe a quibus nullos amplius exspectent honores 41):

---

39) *νόσους ἀνάγκη τοὺς θεηλάτους φέρειν* Soph. Phaedr. fr. 8; Terei fr. 11; *πάντων ἄριστον μὴ βιάζεσθαι θεοὺς Στέργειν τε μοῖραν* Thyest. fr. 3; cf. inc. fr. 1, fr. 76: *χρὴ δ' ὅσ' ἂν θεοὶ διδῶσι φεύγειν μηδέν*. Ultima enim cuiusvis rei ratio Sophocli haec est: *θεοῖς γὰρ ἦν οὕτω φίλον*. O. C. 964. Cf. Solon. V, 64; Theogn. 446, 1034.

40) Sortitione enim terrae inter deos distribuuntur. Pind. Ol. VII, 55, 61.

41) In Sophoclis Xoanephoris dii ipsi simulacra sua ex arce Trojae humeris auferunt, cum urbem eversum iri praevideant.

Eur. Troad. 26: *ἐρημία γὰρ πόλιν ὅταν λάβῃ κακὴ, Νοσεῖ τὰ τῶν θεῶν οὐδὲ τιμᾶσθαι θέλει.* — Voces *δαίμων* et *θεός* Aeschylo in nulla re differunt, nisi quod *δαίμων* saepe peculiari sensu significat genium Ultorem, et omnino genium, qui fortunam hominis cuiuspiam moderatur, velut Ch. 513, Th. 812. Cf. §. 9.

Ne Herodotus quidem dubitavit, quin Minerva cesserit ex arce Athenarum a Persis diruenda, VIII, 41: quamquam Plutarchus (Them. 10) innuit huic prodigio subfuisse artem Themistoclis.

CAPUT SECUNDUM.

Dii singuli.

I. Regnum Telluris.

4.

Tres patent oculis humanis mundi partes universi, coelum, terra, mare (E. 904; Ch. 585; Pr. 88, 1046; Pind. Isthm. I, 48). Coelum pariter ac mare terram amplectitur, amat et fovet, id quod duplici ratione fieri videbatur veteribus, tum ea, ut omnia e terra nata essent, tum ut omnia eam gravidarent et semina ex ea progignerent, *ἣ τὰ πάντα τίκτεται, Θρέψασά τ' αὖθις τῶνδε κῦμα λαμβάνει* Ch. 128. Itaque pro ipsa illa alma omnium matre, quam naturam dicebant posteri, terram habebant antiquiores: e terra totius mundi omniumque deorum originem repetebant, sicut plantas omnes, quae quidem reliquorum omnium sunt nutrices, terra videbant edi. Plantae, aquae, ipsique homines, qui omnes terrae debent originem et nutrimenta, denique in terram revertuntur, terra occuluntur: itaque generale etiam mortis domicilium in media ipsa tellure putabant quaerendum. Qua cogitatione percepta jam tres illas mundi partes paulo aliter describunt, statuunt regnum coeli, regnum aqua-

rum, regnum terrae interioris: ipsa terrae superficies et quae ibi versantur, omnium sunt communia, per haec omnium regnorum ditio pertinet, nullis discreta finibus certis. Terra interior tenebris obscurata est aeternis, reliqua omnia sunt in aperto et luce collustrantur: itaque saepe regnum inferorum regno superorum opponitur: qui vero tellurem et coelum invocat, omnia adorat numina, infera pariter ac supera. P. 499; Soph. O. C. 1654.

Quia in inferorum tenebris nihil conspici potest, id quod ipso nomine Ἅιδου declaratur, omnia eo pertinent tum quae non amplius, tum quae nusquam conspiciuntur, et primum quidem mortui homines, deinde vero etiam omnia quae inter homines nihil habent potentiae: itaque mala omnia hominibus non nocitura terra cohibentur et eadem terra, quae, quia omnium mater est, bona etiam omnia emittit. Propterea etiam numina omnia et ipsum Jovem partu edidit, eaque numina, quorum fracta est potèntia, quae nihil amplius valent, in ipsa terra jacent inclusa. Videbimus igitur, quomodo e terra omnia numina prodeant, quomodo, dum nova prodeunt, antiquiora in subterraneam detrudantur custodiam. Videbimus in unoquoque deorum genere adesse et juvare Tellurem matrem, quae primo hoc ipso nomine significatur, Χθών, Γαῖα, deinde nomine Themidis, quippe quae omnium semina in semet ipsa habeat conjuncta, itaque omne jus divinum, itaque ut πρωτόμαντις, E. 2, omnia sciat et vaticinetur, quae diis eventura sunt et quae dii sunt constituturi. Eadem Tellus mater Jovis mater dicitur sub nomine Rheae, eadem postremo in Olympiorum numero procedit sub nomine Cereris. Quae tamen licet nunc pro pluribus unius formae nominibus habeantur ab Aeschylo, nunc quoniam

munera habent diversa, ipsae cogitantur diversae, itaque Themis, quae nunc est eadem quae Tellus, Pr. 210, 1091; nunc est Titanis Pr. 874, Telluris filia E. init: et Rhea pariter atque Ceres a Tellure secernuntur.

5.

Quidquid e terra nascitur, e tenebris prodit in lucem. Antiquum deorum genus, quod Tellus partu edidit, est tenebricosum, excipitur vero a genere Olympiorum claro et illustri. Simile est illud Hesiodi: *Νυκτὸς Αἰθήρ τε καὶ Ἡμέρη ἐξεγένοντο*, Theog. 124. Noctem Hesiodus refert inter numina illa, quibus nullum est antiquius, idem haud dubie Aeschylus statuit. Noctis sorores sunt Parcae, E. 961, de quibus uberius dicendum est, ut pro variis aliis et incertis, quae de iis feruntur, opinionibus certa constituantur. Cum vero apud Aeschylum tum demum aliquid agendum habeant, ubi Jovis cum Saturno certamen exhibetur, ibi de iis erit disserendum. Eodem loco dicam de Furiis, Parcarum sociis, Noctis filiabus [42]), quibus etiam sub Jovis et Orci imperio manent honores. Modo teneas, Furias pariter ac Parcas esse e numero antiquissimorum numinum.

Tellus Hesiodo progignit Coelum, Coelus, id quod ipse dicit Aeschylus, e Tellure progignit Titanes, Pr. 205; Pr. sol. fr. 179. Hoc Coeli et Telluris conjugium Aeschylo perpetuum est et aeternum, Danaid. fr. 36: unde satis patet, non virum et mulierem coeuntes eum sibi cogitasse, sed ipsum coelum ipsamque terram, quae tanquam nu-

---

42) Sophocli sunt filiae *Γῆς καὶ ἀρχαίου Σκότου* O. C. 40, 106.

mina percipiebantur [43]. Neque ipsi Titanes, quos nominat, quidquam sunt, nisi prodigia naturae, velut Oceanus, Atlas, (numen aliquod, quod coeli et terrae columnas sustineat, Pr. 348, 428.), Typhon (Pr. 354.), quem nihil esse nisi procellam demonstrat locus S. 560, et Prometheus, vis rationis, quae ipsa inter summa prodigia referenda est, quae progenuit natura. Titanes, quorum ordinem ducit Saturnus, Coeli imperium frangunt, ipsumque, quatenus numen est, e regia sede dejiciunt, Pr. 957. Titanum naturam satis designatam habemus Pr. 204: noluisse eos accipere bona et callida consilia et violento et atroci animo omnia disposuisse. Interea vero ortum est genus deorum novorum, liberorum Saturni, quorum princeps est Jupiter, qui tam rationis (Pr. 213, 219), quam naturae (Pr. 359.) viribus eximius omnes omnino, qui sibi resistere conantur, perdomat, ac sicut Hesiodo universum mundum suis incendit fulminibus, Theog. 690—700: ita idem Aeschylo ad novas leges, quas solus ipse jussit, omnia disponit, deos priscos hasta perdomat longe potentiore, patremque Saturnum cum Titanibus detrudit in Tartarum Pr. 220, E. 641.

Dubium non est, quin his certaminibus subesse cogitationem de magnis rerum naturae turbis et conversionibus, quarum in Graecia clariora, quam usquam, exstant vestigia, agnoverit Aeschylus. Jovis demum imperio firmato rationi cedit violentia, Jovem igitur primum habebat deum, qui revera divinus esset dicendus. Nam cum in rerum

43) Cf. Soph. Ant. 338: ubi homo dicitur fatigare aratro *θεῶν τὰν ὑπερτάταν Γᾶν ἄφθιτον.*

natura, qua contemplanda sibi omnia reperire videbantur, quae mens requirit, quidquid bonum, pulchrum, perfectum est, natum viderent Graeci, minime ab omni aevo aeternum, cum mentem quotidie prodire et nasci animadverterent in infantibus, ubi licet eam innatam statuamus, testatur tamen serius sese esse, quam corpus: facilius ii sibi persuadebant, deum divinum neque viguisse neque exstitisse in primo rerum initio, sed tertium demum deorum et rerum dominum (*τριακτῆρα*, Ag. 171.) esse eum, quo nemo unquam potentior fuisset neque futurus esset. *οἱ θεολόγοι φασὶν προελθούσης τῆς τῶν ὄντων φύσεως καὶ τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ καλὸν ἐμφαίνεσθαι· --- οἱ ποιηταὶ οἱ ἀρχαῖοι βασιλεύειν καὶ ἄρχειν φασὶν οὐ τοὺς πρώτους, οἷον Νύκτα καὶ Οὐρανὸν ἢ Χάος ἢ Ὠκεανὸν, ἀλλὰ τὸν Δία*. Aristot. Met. XIV, p. 301. Br. Atqui cum deus hic supremus semel dominatu potitus est, tum quaecunque ante eum magna fuerunt evanescant necesse est (Ag. 167.), ut nunc per eum omnia adornentur, in eius omnia sint arbitrio, ab eius voluntate omnia praedita sint omni, qualemcunque habent, potestate. Talem esse Jovem Aeschyli, postea probabimus, nunc id nobis demonstrandum est, hunc Jovem revera pro orto habuisse poetam, haud aeterno, haud ipsius telluris creatore. Cum in universae Graeciae sacris tum temporis Jupiter natus esse putaretur et Rheae filius Saturnius (Pind. Ol. II, 12) invocaretur, cum tot loci gloriarentur, quod ibi natus esset (quos reperies in indicibus in Pausaniam), cum denique a poetis omnibus uno ore haec cogitatio esset recepta: certis indiciis et disertis verbis a poeta significatum sit oportet, ut eum in hac re transisse statuamus in novorum illius aetatis sententiam philosophorum, quos poetis parum favisse constat. At minime

talia dixit Aeschylus; dixit, quae contrarium demonstrant. Non solum in Prometheo, ubi alium quem Jovem, eumque parum divinum exhiberi opinantur nonnulli, invocatur Saturnius (Pr. 537; Pr. sol. fr. 179, 5.) et patrem ex imperio dejecisse perhibetur, sed etiam in Eumenidibus, ubi illud ne somniari quidem potest, v. 541. Deinde in Supplicibus, cuius fabulae ratio tum a Prometheo, tum ab Eumenidibus est diversa, invocatur *παῖς Γᾶς* [44]) v. 892. Tum in Agamemnone v. 167 eos debellavisse dicitur, qui ante eum fuerint validissimi, vincere praeterea tanquam *τριακτήρ* eos qui postea contra se rebellarent, ut omnium in omne aevum victor celebrandus sit Ag. 173; Th. 514, 517; S. 595. Titanum debellatorum mentio fit etiam S. 155. [45]).

Ipse Saturnus nihil est, nisi deorum rex pristinus, pater Jovis: hoc solo nudo fruitur honore: neque de eius laudibus quidquam praedicatur, sed est merus rex pristinus, *παλαιγενής*, Pr. 220; *πρεσβύτης*, E. 641; qui nihil amplius valet, nisi per ipsum illud vinculum, quo filius cum patre connectitur. Eius conjux Rhea semel tantum commemoratur, Pr. 837, sine ullo honore divino. Bene noverat Aeschylus, Rheam nihil esse, nisi Tellurem [46]):

---

44) Cf. Soph. Ph. 392: *Γᾶ μᾶτερ αὐτοῦ Διός.* — 680: *παγκρατὴς Κρόνου παῖς.* cf. Tr. 499; Solon. fr. XXIV; fr. XXVIII, 2: *μήτηρ μεγίστη δαιμόνων Ὀλυμπίων.*

45) Ubi quod Tartarus pro Orco positus est, sine causa offendit Wellauerum, (cf. §. 10.), qui monstrum illud, quod excogitavit, *ἡλιόκτυπον*, sole attonitum, esse vocem Aeschyli nemini persuadebit.

46) Idem hoc percepisse Sophoclem, clarius etiam patet e Ph.

itaque Jovem directo dicit filiam Telluris, cum omnino eatenus tantum peregrina numina veneretur, quatenus Graecas iis subesse cogitationes percipit. Qui vero Saturnium filium Telluris dicit Jovem, nihil intelligit, nisi deum supremum, a patre quopiam aliquando e Tellure progenitum. Et hic alter est summus Telluris honor, quod Jovis est mater. Itaque facilius etiam perspicitur, cur Tellus, quae Themis dicitur, cum Prometheo filio Jovem filium adjuverit. Quod idem legimus apud Hesiodum, ubi omnibus deorum imperii conversionibus Tellus mater praeest easque adornat et eventum praedicit. Aeschyli vero id est, quod hanc Themidem dixit, et egregie quidem, quia id ipsum, quod constituit, est jus divinum.

Jus divinum voce *θέμις* significatur, tum id quod dii hominibus religione servandum imponunt (Ch. 641; Ag. 98, 1431; S. 38, 335, 360, 436, cf. E. 414) [47]) tum quod inter deos constitutum est, quo singula singulis munera descripta sunt, (E. 471); tum id quo erga homines utuntur(Ag. 217), quod quia oraculis pronuntiatur, pro ipso etiam oraculo vox usurpatur. Pind. Pyth. IV, 54. Pro-

---

391: *ὀρεστέρα παμβῶτι Γᾶ μᾶτερ αὐτοῦ Διός*, ubi certissimum est, intelligi Rheam, ex iis quae sequuntur *ἃ τὸν μέγαν Πάκτωλον εὔχρυσον νέμεις -- ταυροκτόνων λεόντων ἔφεδρε.* cf. Schol. — Pindaro in beatorum insulis regnat Saturnus, reconciliatus cum Jove, qui ipse eum adire solet, Ol. II, 70, 76. Eidem Pindaro summus Saturni honor is est, quod dicitur conjux Rheae *πάντων ὑπέρτατον ἐχοίσας θρόνον.* — Athenis vetustum erat fanum Saturni et Rheae, Paus. I, 18, 7; ludique celebrabantur Cronii in honorem pristinae aetatis aureae. Cf. Buttm. Mythol. II, 54.

47) Soph. El. 1064. Pind. Ol. XI, 24; Py. XI, 8; Isthm. .4, 6.

pterea ipsa Themis est dea vaticiniorum, cuius consilia sunt sapientissima, ὀρθόβουλος (Pr. 18); quae Delphico oraculo praeest ante Phoebum (Eum. init); et Prometheo quae futura sint praedicit. Pr. 874 [48]). Et quia ipsa nihil est, nisi jus divinum, dirimit etiam certamen inter Titanes et Olympios, et ita quidem, ut ipsa transeat cum Prometheo ad Olympios iisque paret victoriam, quippe qui sapientiae et prudentiae consilia non aspernentur. Quo ipso transitu id significatur, maiorem esse Olympiis dignitatem, maius divinum ius, quam Titanibus. Nec vero hoc numen, quod tam gravi munere fungitur, graviore etiam, quam Parcae, quae ab Olympiis superantur, cum Themis ipsa recipiatur in Olympiorum numerum, ne hoc numen cogitatione magis perceptum videatur, quam vivum et vera pollens potestate, Themidis munus ipsi Telluri tribuit Aeschylus [49]), ut pro nominibus tantum eiusdem numinis diversis sint habendae Themis et Tellus. Licet autem pariter atque conjungere etiam disjungere utramque, ut Themis pro Titanide, pro Telluris filia sit habenda. Pr. 874; E. 3. (cf. 6.) E quibus apparet, agnovisse Aeschylum, latere sub his nominibus et formis cogitationem quampiam, quam modo hac modo illa forma significare liceat liberta-

---

48) Ita Pind. Isthm. VII, 32 ipsi Jovi et Neptuno vaticinatur eorumque rixam componit. De qua re cf. not. 55.

49) In Delphicis etiam fabulis revera eandem esse Themidem et Tellurem, bene exposuit Schwenck. Ephem. scholar. 1829, II, 8. Idem haud dubie subest fabulae quae perhibet Jovis eam fuisse uxorem et progenuisse Horas, etsi num Hesiodus (Theog. 901) et Pindarus (hymn. fr. 2) hunc sensum agnoverint, non dijudicem.

tate poetica. De Themidis templo quod Athenis erat cf. Paus. I, 22, 1.

6.

Si potentiam nactus est Jupiter, locum in ea habere potest aliquid mutationis: ipse cogitari potest eam non ab initio satis firmatam tenere, ut eam contra impetum et seditionem aliquam tueatur oporteat. Imperium de Coelo, Saturno, Jove nemo exercet, sed alter alterius regnum excipit diisque imperat. Attamen licet qui regnum tenet, dominus sit potentissimus, tamen necessitatem, quae in suae ipsius indolis ratione posita est, id est, ipsam suam ipsius indolem abjicere et effugere non potest. Necessitatem hanc gubernant Parcae et Furiae, *Μοῖραι τρίμορφοι μνήμονές τ' Ἐρινύες* Pr. 516.

Parcarum naturam hanc esse contenderunt viri docti: significari hoc nomine legem quandam summam, quae nulla debilitari posset mutatione: quae quidem lex e communi Graecorum more pro persona, pro numine habita esset, cui imperium et arbitrium de omnibus rebus divinis et humanis in omnibus Aeschyli locis attribueretur. Tali legi supremae et ultimae confisum esse poetam et in ea acquievisse possemus cogitare. At ne unus quidem talis locus exstat. Patet enim, diversam esse ab huius supremi et extremi numinis notione eam cogitationem, qua natura, indoles, ratio interior uniuscuiusque rei indicatur, quae natura alia est in aliis. Hanc ipsam vero rationem significat vocabulum *μοῖρα*, quod proprie portionem declarat, ut apud Aeschylum ipsum: *τέσσαρας μοίρας*, Ch. 238; *μοῖρ' Ἀφροδίτας*, S. 1041; *μοῖραν ἡδονῆς*, Pr. 631, cf. 292.

Soph. Trach. 1241, 163. (Talia etiam μοιρᾶσθαι Th. 907; ἄμοιρος, Th. 733, E. 353.) Mundus quasi totum aliquod cogitatur, cuius partes inter omnes, qui in mundo vivunt, describuntur. Quod unicuique assignatum est, in eo constat eius proprietas, natura, ratio fortunae. Saepius hanc ipsi dii rerum gubernatores hominibus numinibusque inferioribus ascripsisse perhibentur: μοῖρα τεταγμένα ἐκ θεῶν, Ag. 1025; θεσμὸς μοιρόκραντος ἐκ θεῶν δοθείς, E. 392; θεόθεν κάτα μοῖρ' ἐκράτησε, P. 101; μεγάλαι μοῖραι Διόθεν τελευτᾶν, Ch. 306; μοῖρα Διοςδότων ἀχέων Th. 947; ὁ Παν-όπτας οὗτος μοῖρα τε, E. 1046 (ubi eadem sententia per formulam ἓν διὰ δυοῖν profertur). Saepe deorum mentione non addita sors ipsa quae tributa sit simpliciter commemoratur, si vero quaerendum est, qui eam tribuerit, neminem intelligere possumus nisi deos. Ita παλαιγενεῖς μοῖραι Furiarum, E. 173, 476, quas v. 392, 365 a diis, a Jove se accipisse profitentur, ita Pr. 694 de infortunio Ioni a Jove parato, Pr. 511 de sorte Promethei, quae ipsa denique a Jove gubernatur, licet maxime invito Prometheo. Praeterea de sorte belli, Ag. 130; Th. 506; de morte, Ag. 1266, 1314, 1365, 1462; P. 917. Cf. P. 909; E. 890 (εὔμοιρος); Th. 850 (δίμοιρος de duplici infortunio, cf. v. 899.); S. 1071 (δίμοιρον de duplici fortuna). Interdum etiam de vitae conditione, quae alicui ab hominibus paratur, Ag. 1588. Tales igitur innumerabiles habemus naturas (φυᾷ δ' ἕκαστος διαφέρομεν βιοτὰν λαχόντες, ὁ μὲν τὰ, τὰ δ' ἄλλοι Pind. N. VII, 54.) cum fatum illud unum esse debeat, stabile, aequale. Patet vero diversissimarum naturarum hoc esse commune, quod unicuique ipsi, unicuique soli sunt tributae, quod unicuique sunt propriae: ipsa proprietas singularum proprietatum omnium est com-

munis, sicut omne, quod dicimus abstractum, singularum rerum concretarum est commune. Jam ipsa haec proprietas ut numen aliquod cogitari potest, quod singulas singulis proprietates et indolis et fortunae cum omnibus eius, quae per totam vitam humanam accidunt, varietatibus attribuerit. Hanc Proprietatem Graeci dicebant *Μοῖραν*. *Μοῖρα* igitur suam cuique *μοῖραν* distribuit, neque est quidquam nisi uniuscuiusque *μοῖρα*, quam non tributam, id quod revera est, sed tribuentem cogitabant. Significabant hoc imagine nendi, quia id, quod filo intexitur, peculiaris est fili pars, neque ab eo divelli potest nisi lacerato. Quanquam Aeschylus nomina Parcarum non commemorat, nendi tamen officium iis tribuitur E. 327 [50]). — Eandem *Μοῖραν*, quae nunc una cogitatur, nunc sibi fingunt ut *Μοίρας τριμόρφους*: triplex enim numerus principale est multitudinis et varietatis exemplum, et quicunque Graecorum nunc tres nunc unam agnoscebat Parcam, bene sibi conscius erat unitatis huius in varietate positae [51]). Ubique vero in Graecorum opinionibus fluctuat notio numinum illorum, quae e sola cogitatione orta sunt neque a natura principio petita, fluctuat inter numinis personam et ipsam cogitationem, cui originem debent. Itaque vix ubique dirimi poterit, si *μοῖραν* Aeschylus commemorat, utrum de re an de numine cogitaverit.

Quodcunque numen statuitur, habet aliquid agendum. Parcarum munus est duplex, utrumque e prima et ipsa earum natura profectum. Tum assignant naturam, tum

---

50) Cf. Welckeri Ephem. hist. art. I. p. 225. sqq. p. 229. n. 48 (οὐδεὶς δύναται μοιρᾶν μίτον ἐξαναλῦσαι).

51) Cf. Welck. ib. p. 223.

assignatam servant, ne quis eam abjiciat. Custodiunt igitur deos ut maneant dii, homines ut maneant homines, Apollinem, ne fiat Jupiter, ne fiat inferus, neve fiat imbecillior, neve potentior, quam quod ipsa eius natura divina constitutum est. Custodiunt etiam Jovem, ne eius potentia infringatur, quia ea Jovis natura constituta est, ut sit potentissimus. (Cf. Pr. 511: ubi id agit Parca, ne quis eandem, quam Jupiter, potentiam adipiscatur.) Minime vero propterea Jove sunt potentiores, nisi forte regii corporis custodes ipso rege esse potentiores contendere vis. Imo id agunt, quod Jupiter, quod superi constituerunt, tum in assignanda natura, ut Furiis, E. 335; Meleagro, Ch. 612; Oceaninis, Pr. 895; tum in servanda, praesertim ne quis hominum terminos excedat, quos dii constituerunt: E. 105 (*Μοῖρα πρόσκοπος βροτῶν*); Ch. 306. Propterea iis, qui hunc terminum transgrediuntur, immittunt ultionem, Ag. 1536 (Orestem, quem a diis missum iri vaticinata erat Cassandra, 1279, 1284: *ὀμώμοται γὰρ ὅρκος ἐκ θεῶν μέγας Ἄξειν νιν ὑπτίασμα κειμένου πατρός*); Ch. 910, 911. Itaque eo funguntur munere quod proprie est Furiarum. Cum Furiis Aeschylus Parcas tantum non ubique conjungit [52]), ubi earum mentionem facit Th. 975, 937; E. 961, 724.

At vero dixit Aeschylus, Parcas esse Jove potentiores. Non dixit. Parcas, quae nihil sunt, nisi quae peculiaritatem uniuscuiusque significent et distribuant, Jovi ipsi

52) Hesiodus ad Parcas transtulit Furiarum negotia, et hac ratione etiam deos Parcis cogitabat subjectos, Theog. 220. Sicyonios Parcis eadem sacra fecisse, quae Furiis, tradit Paus. II, 11, 4.

etiam naturam assignavisse cogitentur necesse est[53]), hactenus igitur ipso etiam Jove superiores eas dicere poteris, scilicet si principes electores, qui imperium tradunt, imperatore dicis superiores [54]). Inspiciamus locum: praedixit Prometheus Oceaninis, nunquam sibi eandem quae sit Jovi fore potentiam, hoc fieri non posse, prohiberi hoc aeterna naturae necessitate: eadem vero hac necessitate jussum esse, sese liberatum iri: gubernari hanc necessitatem a Parcis et Furiis. Quaerunt puellae, num igitur his imbecillior sit Jupiter. Quibus ille respondet, non hoc se dicere, sed Jovi etiam certam esse naturam, certam fortunae rationem, quam abjicere non possit, *οὔκουν ἂν ἐκφύγοι γε τὴν πεπρωμένην* Pr. 518. Noverant Oceaninae, Jovis fortunam esse eam, ut omne per omne aevum penes eum futurum sit imperium, itaque mirantur et interrogant, quae praeterea aliquid valeant in eius fortuna, *τί γὰρ πέπρωται Ζηνὶ πλὴν ἀεὶ κρατεῖν;* Non respondet Prometheus, sed hoc ipsum nobis est quaerendum. Neque

53) Est vero haec Jovis *μοῖρα*, ut, simulac potentiam conquisivit, sit potentissimus, *ἀεὶ γὰρ εὖ πίπτουσιν οἱ Διὸς κύβοι*, Soph. fr. inc. 84. Similis cogitatio subest Parcarum muneri, ubi Jovem cum Junone nuptiis junxisse dicuntur Arist. Av. 1774. Amor enim erga Junonem in ipsa Jovis natura positus est: propterea Venus dicebatur Parcarum natu maxima, Paus. I, 19, 2. Cf. Pindar. hymn. fr. 2. ubi Themidem Jovi nuptum Parcae adducunt.

54) Finge tibi cum Pindaro numina Veritatem, Pudorem, *Εὐθυμίαν*, Legem, Justitiam: has omnes eatenus Jove superiores dicere poteris, quatenus eam, quam quaeque significat, virtutem Jovi tribuisse cogitantur. Easdem vero eodem jure Jovis filias dicere potes. Nihil majus Aeschylo sunt Parcae.

obscura est res. Sicut ipse Jupiter suam habet naturam, suam fortunam: suam etiam habet eius pater Saturnus. Uterque aliquando mundum gubernat, utroque nemo est potentior. Ubi alterius natura et potentia cum altero confligit, nihil inter utrumque judicium ferre potest, nisi ipsa utriusque naturae et potentiae ratio. Hanc rationem significant Parcae, Parcis igitur certamen inter Jovem et Saturnum dirimendum est. Hoc ipsum, mythica quidem forma indicatum, testatur Aeschylus. Parcae enim, quae necessitatem in rerum omnium ratione positam gubernant, conjunguntur cum Furiis, neque alterae sine alteris huius, quae ad Jovem pertinet, necessitatis gubernandae habent potentiam, sed nonnisi consociatae: *τίς οὖν ἀνάγκης ἐστὶν οἰακοστρόφος; Μοῖραι τρίμορφοι μνήμονές τ' Ἐρινύες.* 516. Circumspiciamus, quid hoc loco sibi velint Furiae, quod complures mirati sunt, nemo expedivit. Furiae, id quod ipsae dicunt E. 417, quod generalem et constantem esse Aeschyli cogitationem mox ostendam, ratas faciunt exsecrationes, neque ullam aliam peculiarem habent potestatem. Revera de exsecratione quapiam cogitari, eo indicatur, quod *μνήμονες* vocantur Furiae: inania enim non dicit Aeschylus. Cuiusnam vero exsecratio Jovi perniciem minatur, nisi unius solius Saturni? Et hoc ipsum dixit poeta: *πατρὸς δ' ἀρὰ Κρόνου τότ' ἤδη παντελῶς κρανθήσεται, Ἣν ἐκπιτνῶν ἠρᾶτο δηναίων θρόνων,* Pr. 910. Itaque Saturni exsecratio, Saturni *Ἐρινύες* illam gubernant necessitatem, quae ad Jovis naturam pertinet, illam *πεπρωμένην*, quam ipse evitare non potest. Rata fieri potest haec exsecratio nonnisi per solum ipsum Jovem, a nemine everti potest Jupiter, nisi a se ipso, *αὐτὸς πρὸς αὐτοῦ κενοφρόνων βουλευμάτων τύραννα σκῆπτρα συλήθήσεται* Pr. 761.

sq. victorem suum sibi παρασκευάζεται Ἐπ' αὐτὸς αὐτῷ Pr. 921. Clarius et certius poeta eloqui non poterat, in sola Jovis natura et in sola ratione filii cum patre omnia versari [55]. Neque si modo pugna talis statuitur, qua alter deus supremus ab altero deo supremo filio suo evertitur, haec alia ratione cogitari poterat; hac autem ratione optime et cogitari et pro vera haberi poterat ab homine Graeco. Vides quam decore senserit Aeschylus, cui persuasum erat, patri hanc pietatem deberi etiam a deo supremo, licet hic coactus fuerit ad patrem evertendum, scilicet ut rerum potiretur is, qui Jupiter erat et solus esse poterat, deus divinus. Quae reliqua de hac ratione dicenda sunt, invenies §. 32.

Neque hanc solus Aeschylus fovebat cogitationem. Pugnam de mundi dominatu apud Hesiodum quoque gubernant Furiae, ibi vero aliter se habet ratio eorum, qui pugnant. E Coeli cruore, quod Saturnus effundit, gignuntur Furiae, Theog. 185, quod nihil declarat, nisi ob facinus illud impium erga patrem commissum Saturno instare ultionem, quam patris exsecratio ei immissura sit, quae ipsa commemoratur v. 210. Et ita postea etiam res narratur, Coelus enim ipse Rheae consilium dat, quomodo Jovem clam partu edere possit, scilicet ut ultionem, quam

---

55) Vides hic in quo differat Aeschyli mens a Pindaro. Uterque oraculum agnoscit, e quo Jovem maneat pernicies, uterque hoc irritum fore habet persuasum: Pindarus vero, licet alibi fatum Jovis arbitrio prorsus subjiciat, hoc tamen e fato repetit, εἵνεκεν πεπρωμένον ἦν, neque fontem habet, unde hoc fatum derivet, Isthm. VII, 33; Aeschylus fatum omnemque eius potentiam in ipsa collocat ratione Jovis cum patre.

Coelus postulat, per hunc filium perficiat, *τίσαιτο δ' ἐρινῦς πατρὸς ἑοῖο*, v. 472. Ibi igitur Jupiter ipse cum Furiis consociatus est, et quod ipse perficit idem est, quod Furiae agunt: cum apud Aeschylum ea prematur cogitatio, quod hoc facinore adversus patrem perpetrato ipse Furiis redditur obnoxius. Et idem hoc videtur inesse in loco Epimenidis (Schol. Soph. O. C. 42.) *ἐκ τοῦ (Κρόνου) καλλίκομος γένετο χρυσῆ Ἀφροδίτη Μοῖραί τ' ἀθάνατοι καὶ Ἐρινύες αἰολόδωροι.* Ad Saturnum referuntur, quae ab Hesiodo ad Coelum, Venus pariter ac Furiae; Parcae, ut apud Aeschylum, cum Furiis consociantur; Furiae, ut in Eumenidibus describuntur, dicuntur *αἰολόδωροι.* Probabile igitur judicabis, hanc ipsam cogitationem de periculo, quod Furiae propter facinus contra Saturnum commissum Jovi minantur, Aeschylum sumsisse ex Epimenide, licet ea fabularum forma servata, quam praebebat Hesiodus.

Removetur illud periculum sapientia Jovis, qui, imperio satis firmato, vincula Saturni, quae solvi posse monet Apollo, E. 645. sq. revera solvit: *λῦσε Ζεὺς ἄφθιτος Τιτᾶνας* Pind. Py. IV, 291; hymn. fr. 6: Saturnum cum sociis antea in Tartarum detrusum (Pr. 220) liberatum videmus in Prom. soluto, ibi enim constat e Titanibus chorum fuisse compositum, qui ex insulis beatorum in flumine Oceano sitis profecti esse videntur ad Prometheum. Patet igitur, filium cum patre esse reconciliatum: itaque Furiarum, quae exsecrationem ratam erant facturae, potentia fracta est a Jove, et Parcae, quae nonnisi in societate Furiarum aliquid de eo valebant, nunc nihil agendum habent, nisi quod ipse jubet [56], qui *πάντ' ἄνω τε καὶ κάτω*

56) Itaque Phidias et Theocosmus Jovis Olympii, quem Megaren-

Στρέφων τίθησιν οὐδὲν ἀσθμαίνων μένει. Rem ita se habere per se jam necesse est, ubi enim deus vere divinus vivit et viget, locum non habent numina illa obscura et fluctuantia. Sed ne deest quidem Aeschyli testimonium, quod Parcae ante Jovis deorumque Olympiorum potentiam evanuerunt et nihil amplius valent, nisi quod Olympii iis concedunt. Pertinent enim ad genus deorum priscorum, quod se ab Olympiis antiquo honore privatum esse ubique conqueritur: sunt *θεαὶ ἀρχαῖαι, παλαιαὶ δαίμονες*, E. 728; sunt sorores Noctis, quae ad tenebricosum illud regnum pertinet, quod everterunt Olympii, quin etiam E. 728 ipsae dicuntur decipi ab Apolline et vino quidem, quod male e textu ejicere voluerunt interpretes, patet enim Aeschylum de his numinibus tenebricosis et priscis non sine ironia quadam esse locutum. Cf. Eur. Alc. 12: *Μοίρας δολώσας.* Vides hac Apollinis de Parcis victoria ipsas superari leges naturae: *βροτοί* redduntur *ἄφθιτοι*, E. 724. Ita dicitur Apollo Furiarum *παλαιγενεῖς μοίρας φθίσας*, E. 173. Ubicunque enim poeta Parcas commemorat, venerationem

---

sibus fecerunt, capiti Parcas addiderunt, significantes *τὴν πεπρωμένην μόνῳ οἱ πείθεσθαι*, Paus. I, 40, 4. Cf. Böttiger. mytholog. techn. Jov. p. 28. sqq. Maximus tunc earum honor is est, quod Jovi assident, *Μοῖραι Διὸς αἵ τε παρὰ θρόνον ἀγχόταται ἑζόμεναι* Soph. fr. inc. 3. Apud Aeschylum ne hunc quidem habent sibi relictum. Pindarus Jovi eas cogitat subjectas, in maiore tamen, quam Aeschylus, honore eas habens, quas praedicat *βαθύφρονας*, N. VII, 1; *ὑψιθρόνους* Isthm. V, 16; quae quidquid instituitur ratum faciunt et firmant Ol. VII, 64; XI, 51; idque in prima origine, sociae Lucinae, N. VII, 1; quae sanctitati vinculorum affinitatis prospiciunt Py. IV, 145.

nullam videmus [57]), ne eam quidem, quae Eumenidibus tribuitur, ubique vero funesta ac lugubris, quae earum est,

57) Locus enim, quem pro honore Parcarum afferunt E. 963—967 Parcas spectare non potest, sed solas Eumenides ipsas, quarum honores recensentur, quorum honorum unus est is, quod Parcarum vetustarum et *βαρυδοτειρῶν* sunt cognatae. Nulla enim causa exstat, cur ibi Parcae celebrentur, neque Parcae possunt intelligi, nisi mutato *τῶν* in *καί*, tum contra codices, tum contra verisimilitudinem, omnia enim, quae ibi recensentur, sunt ea ipsa, quae ab Eumenidibus repetuntur: felicitas, 956, cf. 938; faustae nuptiae, 960, cf. 835; justitia, 963, cf. 910; quod omnium domorum sint communes, 964, cf. 895; omnium curam gerant, 965. cf. 930; per omne aevum, ib. cf. 898; honor summus apud justos homines, 966, cf. 805, 891, 994. (*κύρι' ἔχοντες* vertendum est: cum hoc vobis peculiare sit, haud vero: quibus hoc peculiare est, tum enim dicendum esset *ἔχουσαι*) — Fefellit vero interpretes, quod locus choro Eumenidum tribuitur, quas haec de se ipsis praedicare ineptum est. Imo loquuntur Areopagitae, iidem qui postea dicuntur *προπομποί* 1005, qui Eumenides invocant, omnium Atheniensium vice fungentes (ipsi *ἀστῶν τὰ βέλτατα* v. 487), quos ipsa ad dicendum, licet non disertis verbis, provocavit Minerva v 949; qui his versibus et 976–987 ea precantur, quae precari Athenienses jubet Minerva, illis quidem posterioribus id, ut civium firmetur concordia, cui prospicere ipsos Areopagitas jussit Minerva v. 693 sqq. Itaque aemulantur Minervam bonis verbis adhibendis, quod ipsum laudans indicat dea, *ἀγαθῶν ἔρις ἡμετέρα*, celebrans facundiam, qua antea ipsa, nunc Areopagitae excellunt, v 968—975. Eosdem, quod bene dixerint, denique collaudat Minerva v. 998. sqq. *φρονοῦντας γλώσσης ἀγαθῆς ὁδὸν εὑρίσκειν.* Vide quam egregia huic distributioni respondeat rhythmorum comparatio. Inter strophan et antistropham priorem compositam ex versibus trochaicis, qui-

potentia premitur *Μοῖρα βαρυδότειρα μογερά.* Th. 975. Tristifica est, quia libertatem humanam coercet: itaque diis Parcae non imperant, et minime omnium Jovi, qui solus ab omni lege liber est, Pr. 50.

7.

Expediamus hoc loco etiam reliquorum interpretationem vocabulorum, quae simile aliquid declarant. Naturae rerum singularum sunt variae, aliae meliores, aliae pejores, haec fortior, illa infirma. Res confligunt, conflictum dirimit ratio, quae inter naturas intercedit. Haec ratio dicitur *ἀνάγκη*: quae vox usurpatur in aliis locis de quavis potentia superiore, Pr. 514; E. 426, 550, praecipue de voluntate divina, quippe quae humana sit multo potentior, Ag. 218 (de jussu Dianae); P. 293; Pr. 16, 72, 105; in aliis de servitute debellatorum Ag. 902, 1042; Ch. 75; in aliis de ipsis vinculis Pr. 108, 1052; de morte P.

---

bus benedicunt Eumenides Atheniensibus, insertum est longius systema anapaesticum, 927—937, quo Minerva earum auctoritatem in rebus humanis exponit. Sequuntur tria breviora systemata anapaestica, quibus Minerva dicit, quae pertinent ad Areopagitarum preces his systematis insertas, mesostropham et mesantistropham e versibus maximam partem dactylicis constantem. Deinde sequuntur ultimae binae orationes Eumenidum, e trochaicis compositae, stropha et antistropha posterior, inter quas insertum est systema longius anapaesticum Minervae, quod respondet illi priori posito inter priores Eumenidum preces. Quae Eumenides dicunt, proferuntur versibus trochaicis, quae Areopagitae, dactylicis, pariter atque illa quae in fine tragoediae canunt iidem v. 1032—1047.

569. — *τὸ πεπρωμένον* eodem sensu, quo *μοῖρα*, dicitur de iis, quae in ipsa alicuius natura et conditione posita sunt et ex hac necessario prodibunt, Ag. 68, 684, 1657 (de morte); fr. 295; Pr. 103, 512, 518 (de ipsa Jovis natura); 753, 815 (de voluntate Jovis) Pr. sol. fr. 182 (de eo, quod Herculem maneat deo jubente). — Eadem vi in aliis locis positum est *τὸ μόρσιμον* Pr. 933 (de immortalitate Promethei); S. 47 (de justo parturiendi tempore); Amym. fr. 11 et E. 217 de nuptiis; in aliis de morte, S. 787; Ch. 103; Ag. 1048, in aliis de iis, quae dii constituerunt Ag. 157; Ch. 464; S. 1048 de suprema Jovis voluntate [58]); Th. 263, 281. — Etiam *αἶσα* justam rei rationem naturalem indicat: quacum quod concinit, dicitur *καταίσιον* (Ag. 1598), *ἐναίσιμον* (Ag. 775): quod ei adversatur, *παρ' αἶσαν* (S. 79.); quod eam excedit *ἐξαίσιον* (S. 514). Hanc vitae conditionem, quae necessitate evenit, *αἶσα* indicat, Ch. 77; Pr. 104; mortem, *θανατηφόρος αἶσα*, Ch. 369, 927. Alibi est quod dii constituunt, *κράτος αἴσιον* de omine Ag. 104, *αἶσαν* Jupiter gubernat [59]), *ὀρθοῖ πολίῳ νόμῳ*, S. 673, Io iter a Jove designatum perficit *ἐν αἴσᾳ* S. 545; qui Jovem et Justitiam parum colunt, iis *Αἶσα* ultorem immittit, Ch. 648. — *πότμος* est modo vitae sors et conditio, Ag. 1005; P. 709; Pr. 119, 198; modo mors, Th. 899. — *τὸ μέλλον*, quod futurum est, Pr. 102, 211; Ag. 250, 1240; quod quidem dii adducunt Pr. 373 (*τὸ μέλλον ἐκ θεῶν*); 454; S. 1057. — *νέμεσις* similis est

---

58) *τὸ μόρσιμον Διόθεν πεπρωμένον*, Pind. N. IV, 61.

59) *Διὸς αἶσαν*, Solon. XV, 1. Pind. Ol. IX, 42; N. VI, 13; Isthm. fr. 4 v. 2.

μοίρα, sed ita, ut severa lege omnia distribuere soleat, δρά-σαντι παθεῖν assignans. Ch. 313. Haec etiam nihil agit, nisi quod deorum jussa perficit Ch. 235; Hect. lutr. fr. 244. — In his omnibus ultimam rerum rationem non invenimus: relegamur ad deos legislatores. Nam in vocibus ἀλάστωρ, quae genium Ultorem, δαίμων, quae fere idem, quod θεός declarat, μόρος, μόρσιμον λάχος (Ch. 361); κήρ (Ag. 206; Th. 777) quae mortem significat, supremam illam legem inesse non posse, per se jam satis apparet. — εἱμαρμένα apud Aeschylum legitur nonnisi Ag. 913, et ibi de Agamemnonis institutis. De divinis Soph. Tr. 169.

8.

Cum Parcis Furiae consociantur. Quae originem repetunt ex ἄτη, quae proprie est noxa damnumque alicui illatum S. 444, 470. (ἄτη φρενός stultitia, insania S. 850; Th. 601, 687; Ag. 388; idem quod νόσος φρενῶν P. 790) praecipue vero miseries (Ch. 339; Ag. 1284; S. 110; Soph. Aj. 1189; El. 215) et tale damnum quo omnis hominis vis frangitur, quo aut revera necatur aut mortui instar habendus est (Ch. 272, 339, 1076; S. 164; Pr. 746, 886.) Alibi usurpatur de strage magna et de pernicie Th. 315, 954; Ag. 643, 735, 771 cett. Haec ultima seu vitae seu mortis pernicies, qua alter tantopere fractus est, ut manibus suis alterum non possit ulcisci, per deorum voluntatem, qui causam afflicti suscipiunt, se convertit contra alterum, a quo alteri inflicta est, διαλγὴς ἄτη διαφέρει τὸν αἴτιον παναρκέτας νόσου βρύειν (tristis pernicies differt auctoris discrimen, ut immani morbo impleatur) Ch. 68. cf. E. 372. δράσαντι γάρ τοι καὶ παθεῖν ὀφείλεται, fr. 268;

Ag. 1564; Ch. 313; e qua lege quivis *ἔπραξεν ὡς ἔκρανεν*, Ag. 369. Et sicut omnino gravis est *ἀστῶν φάτις ξὺν κότῳ, δημοκράντου δ' ἀρᾶς τίνει χρέος*, Ag. 458; ita afflictus ille *ἄτας ἐξαυδᾶται* Ch. 172: velut: *ταῦτ' ἐν μέσῳ τίθημι τῆς κακῆς ἀρᾶς*, Ch. 145. Et *ἐπηλάλαξαν ἀραὶ τὸν ὀξὺν νόμον*, Th. 935; *εὐχαὶ δύςποτμοι*, Th. 819; *κατεύγματα*, 709; *εὐκταῖα φάτις*, 841; *φθόγγος ἀραῖος οἴκοις*, Ag. 235. Exsecrationi haec subest cogitatio: *τὸ μόρσιμον μένει πάλαι, εὐχομένοις δ' ἂν ἔλθοι*. Ch. 464. (Oppresso *φθόγγῳ ἀραίῳ*, Ag. 236, cohiberi potest *ποινὰ ἀντίφονος ἄτα*, E. 982.). Ortum hoc est e vetusto simplici more cogitandi, qui omnia etiam quae sola mente percipiebantur et in solis animis versabantur, ab ea repetebat origine, quam oculis cernere vel auribus audire poterat. Potentissimae dicuntur *πολυκρατεῖς ἀραὶ φθιμένων*, Ch. 406; est enim *νόμος, φονίας σταγόνας χυμένας ἐς πέδον ἄλλο προσαιτεῖν αἷμα*, Ch. 401: scimus *μέμφεσθαι τοὺς γᾶς νέρθεν περιθύμως, τοῖς κτανοῦσί τ' ἐγκοτεῖν*, Ch. 39; cf. 323. Tamen haec lustrari possunt, Th. 680, his exceptis *εἴ τις ἤλιτεν βροτῶν ἢ θεὸν ἢ ξένον τιν' ἀσεβῶν ἢ τοκέας φίλους*, E. 269, 356, 545. Ibi nullum *λύτρον πεσόντος αἵματος πέδῳ*, Ch. 48; ibi *δι' αἵματ' ἐκποθένθ' ὑπὸ χθονὸς τροφοῦ Τίτας φόνος πέπηγεν οὐ διαῤῥυδᾶν*, Ch. 66; ibi *πόροι πάντες ἐκ μιᾶς ὁδοῦ βαίνοντες τὸν χερομυσῆ φόνον καθαίροντες ἴοῦσαν ἄτην*, Ch. 72: et hac quidem via, quod eo Jupiter mittit *ὑστερόποινον ἄταν*. Ch. 363. Tales igitur *ἀραὶ* et praecipue quidem *γενέθλιοι*, Ch. 912, redduntur *ἀληθεῖς*, Th. 944; *τέλειαι παλαίφατοι ἀραί*, Th. 766, 695, 832: easque ratas faciunt, *τελοῦσι* (Th. 785), *ἐπικραίνουσι* (Th. 887) *Ἐριννύες*.

Has nihil esse, nisi iram (*κότον*, Ch. 40, *ὀργάς* Ch. 326) eorum, contra quos scelus est commissum, exsecratione

pronuntiatam, quae sicut *δίκη*, *μοῖρα*, *τύχη* pro re et ratione tanquam numen cogitatur, innumerabiles ostendunt loci: *Ἀρα Ἐρινύς πατρός* Th. 70; *πατρὸς εὐκταῖα Ἐρινύς* Th. 721, 886; *πότνια Οἰδίπου σκιὰ μέλαιν' Ἐρινύς* Th. 976. Cf. Ag. 457 et 463; Th. 695 et 700, 787 et 791: E. 416, 508; Soph. O. C. 865, 1010, 1299, 1375, 1391, 1433; Aj. 1390; El. 111; Tr. 811; Eur. Or. 38; Hom. Il. XXI, 412; Od. XI, 279. Mortuis enim ea relicta est potentia, ut ultionem possint commovere, quod e precibus patet, quibus Orestes et Electra Agamemnonem invocant, Ch. 332, 456, 479, 495; *ὀτοτύζεται δ' ὁ θνήσκων, ἀναφαίνεται δ' ὁ βλάπτων· πατέρων τε καὶ τεκόντων γόος ἔνδικος ματεύει ῥοπάν, ἀμφιλαφὴς ταραχθείς.* Ch. 327. Apud Aeschylum ubique cognosci potest haec cogitatio principalis, Furias esse eas, quae exsecrationem ratam faciant Ch. 651. cf. fragm. Thebaid. apud Ath. XI. 465: *αἶψα δὲ παισὶν ἑοῖσι μετ' ἀμφοτέροισιν ἐπαρὰς Ἀργαλέας ἠρᾶτο, θεὸν δ' οὐ λάνθαν' Ἐρινύν.* Tamen interdum etiam nulla exsecratione pronuntiata scelera antiqua puniunt[60]) Ag. 749, 1433, 1580. cf. Th. 574; Pr. sol. fr. 179, v. 9.

Quod hac ratione perficiunt. Expellunt eos, qui *ὁμαίμους* (E. 605, 653, Th. 681) occiderunt, e domo (E. 421, 201; Ch. 1050, 1062) soli huic ipsi apparentes, cum ab aliis non conspiciantur (Ch. 1051, 1053, 1061), neque conspici debeant, dolor enim, quem homini infligunt, imprimis in habitus et aspectus earum foeditate positus est: illius vero oculis assidentes, Th. 695; magis magisque sese

60) Apud Sophoclem etiam quodvis scelus puniunt, El. 275, 488, 1388; Ant. 1075; Aj. 835; quin etiam pro iis habentur numinibus, quae quodvis malum hominibus inferant, Aj. 1034; Tr. 897, 1053; El. 1080; Teuc. fr. 3; Antig. 603.

ei obtrudentes, Ch. 1057; fugientem πρὸς αἷμα καὶ σταλαγμὸν ἐκμαστεύουσαι (E. 247, 253) perpetua persecutione urgentes, E. 139, 231, 244, 251: unde κύνες dicuntur Ch. 925, 1054, E. 132; carmine tristi et horribili (Ag. 645, 990, 1191; Ch. 475) eum obstringentes et vincientes (E. 306, 332); et usque ad insaniam stupefacientes (E. 330; Ch. 288, 1024); et quamvis fortissimo membra frangentes, E. 370; Th. 791; clandestino aggressu superbos securos debilitant, E. 373; Ag. 463, 553, 935, neque hos quidquam potest servare, Ag. 467; E. 299, 261; οὐκ ἔστι γῆρας τοῦδε τοῦ μιάσματος, Th. 682, 738. Correpto vivo sanguinem exsugunt (ἰαροπῶτις) E. 264, 184, 302, 359, vivum (ἰσχνάσασαι morbis foedis corpori injectis Ch. 275—296) ad inferos detrahunt, E. 267, 305, 338: eum etiam, qui scelus occultavit, detegentes et punientes E. 317; solumque hominem integrum et purum nulla earum ira aggreditur, ut incolumis vitam degat, E. 313. Ille vero ne apud inferos quidem securus est E. 340, 322, 273; S. 228, 416. Opprobria mortuorum reliquorum erga socium sceleratum habes E. 96; Ag. 1555. Et eadem ratione eius progenies a Furiis vexatur, τὰ γὰρ ἐκ προτέρων ἀπλακήματά νιν πρὸς τάσδ' ἀπάγει E. 934; καὶ μὴν πεπωκώς γ', ὡς θρασύνεσθαι πλέον, Βρότειον. αἷμα κῶμος ἐν δόμοις μένει, Δύςπεμπτος ἔξω ξυγγόνων Ἐριννύων. Ὑμνοῦσι δ' ὕμνον δωμάσιν προςήμεναι Πρώταρχον ἄτην. Ag. 1188. Quanam hoc fiat ratione, ipse declarat Aeschylus: τὸ γὰρ δυσσεβὲς ἔργον μέτα μὲν πλείονα τίκτει, σφετέρᾳ δ' εἰκότα γέννᾳ, Ag. 758, 769; Ch. 402: βοᾷ γὰρ λοιγὸν Ἐριννὺς, Παρὰ τῶν πρότερον φθιμένων ἄτην Ἑτέραν ἐπάγουσαν ἐπ' ἄτῃ. Cf. Ch. 577, 648, 692; Ag. 155, 1119, 1565, 1601; Th. 741, 833, 842, 951, 1054; Pind. Ol. II, 41. Exempla scelerum omnium,

quae punienda habent Furiae, praebet Aeschylus, quae recenset E. 269. Saepissime commemoratur impietas adversus parentes, quae tum Oedipi filiis, etsi manum contra patrem non sustulerint, tum Oresti miseriem infligit. Impietatis etiam est negligere ultionem parentis, itaque Apollo Oresti, si patrem neglecturus sit, minatur προςβολὰς Ἐριννύων, profecto haud minus terribiles, quam quibus postea propter matris parricidium vexatur, Ch. 271 — 296, 925 (τὰς τοῦ πατρὸς δὲ πῶς φυγῶ παρεὶς τάδε;). — Impietatis adversus hospitem clarissimum exemplum dedit Paris, Ag. 362, 399, 702: qua de causa eius carmen nuptiale in planctum pervertit Furia, Ag. 749. Erga deos peccatur in evertendis aris Trojanis, quod saepius indicatum (Ag. 338, 527) Furiae puniunt (645) per illam tempestatem οὐκ ἀμήνιτον θεοῖς, 649, cf. 645. Simile exemplum praebent Persae, qui aras et templa Graeca evertunt P. 808 — 828, simile Lycurgus et Pentheus in tragoediis ad Bacchi res gestas pertinentibus. Ne liberos quidem, si a parentibus impie tractantur, deficit ultio Furiarum, quas Clytaemnestra suscitat ad vindictam sumendam de nece Iphigeniae, Ag. 1433, 1398, 1527, quam ipsam mente non incolumi ab insania, quam Furiae mittunt, paraverat Agamemnon, Ag. 223: in cuius domum propter vetusta Thyestis et Atrei scelera irruperant. Ag. 1580, 1189. Haec vero novorum semper scelerum pariter ac poenarum in domibus sceleratis parandarum potentia propria est genii Alastoris.

Speciem et habitum [61]) Furiarum descriptum habes

61) Primus Aeschylus Furiarum crines serpentibus implicuit, Paus. I, 28, 6: ubi in earum simulacris, quae Athenis erant, nihil terribile infuisse dicitur. Ibi enim erant Εὐμενίδες, Σε-

E. 46 sqq., 69, 387; Ch. 1057; Th. 699. Noctis tristificae filiae dicuntur E. 321, 416, 745, 792, 845: et sicut inter homines ibi tantum versantur, ubi foeda et turpia contrahuntur piacula, E. 180, ita domus earum est in foeda Tartari caligine, E. 72: *κακῶν δ' ἕκατι κἀγένοντο.* Cf. 125. Itaque diis Olympiis sunt invisae, Th. 720; E. 70, 73, 410, 644, (itaque *ἀεὶ παρθένοι* Soph. Aj. 835. Aesch. E. 68); et maxime omnium Apollini, qui ne commemorare quidem eas potest sine detestatione. Et a diis Olympiis sunt debilitatae, honores iis erepti: id quod Apollo dicit: *ἔν τε τοῖς νέοισι καὶ παλαιτέροις Θεοῖς ἄτιμος εἶ σύ* E. 721; quod idem ipsae: *θεοὶ νεώτεροι παλαιοὺς νόμους καθιππά-*

μναι, Thuc. I, 126; Demosth. Mid. 32, 6: nomen vero Eumenidum non Atticum erat, sed Sicyonium, unde factum videtur, quod Aeschylus in ipsis sermonibus tragoediae eo non utitur, sed simili vocabulo *εὔφρονες.* Legitur tamen illud Soph. O. C. 42. Foeda illa et fastidiosa specie, quam Böttigerus excogitavit, eas ab Aeschylo esse indutas, minime est credibile. Severum autem, quin etiam terribilem vultum ab iis non abjudicabimus, collato praesertim loco Ch. 1058: *κἀξ ὀμμάτων στάζουσιν αἷμα δυσφιλές.* (Etenim ubi earum ira est excitanda, in Attica etiam dicuntur *Ἐριννύες,* velut in epigrammate heroi, Corp. inscr. 916). Quamquam nemo sibi persuadebit, tale quidquam revera pictum fuisse in persona, nisi qui parum reputat, quid in rebus scenicis leviter significare, quid exprimere soliti sint Graeci. Versus fabulae finem, ubi animum et indolem mutant, habitum etiam aliqua ratione mutatum esse consentaneum est: ut ex Arcadum fabula Oresti antea nigris, deinde candidis vestibus indutae apparebant, Paus. VIII, 34, 3. Talia leviter in scena Attica significabantur.

σασθε κὰκ χερῶν εἵλεσθέ μου, 779. Natae sunt antiquitus ubi prima impietas a primo filio adversus patrem primum commissa est: hanc ultionis legem tuentur et efficiunt in omnibus, de quibus potentiam possunt nancisci. Frangitur vero haec potentia prima vice jam eo, quod Jupiter facinoris versus Saturnum perpetrati poenam non luit, et nunc nihil amplius valent, nisi quod ipse iis concedit. Concedit vero, ut eadem agant, quae antea agebant, modo pro potentia innata habeant potestatem, eamque a se ipso repetant suoque obtemperent summo arbitrio. Itaque ab eo et a diis Olympiis, ab Apolline, a Pane mittuntur contra eos, qui piaculum contraxerunt Ag. 55 sqq. Ch. 383; Ζεὺς γὰρ αἱματοσταγὲς ἀξιόμισον ἔθνος τόδε λέσχας ἇς ἀπηξιώσατο, E. 365: diique Olympii has curas aspernantur iisque tribuunt administrandas. E. 360 [62]). Itaque neminem Furia aggreditur, a quo sacrificia dii acceperunt, Th. 699. Hoc iis relictum est γέρας παλαιόν, hactenus dicere possunt οὐδ' ἀτιμίας κυρῶ E. 395; huius etiam ministerii a superis iis concessi ratione habita homines iis sacra faciunt, quae enarrantur E. 106. Quantopere vero Jovi sint subjectae, inde apparet, quod ubi cum Apolline in judicio litigantur, obmutescunt, simulac Jovis auctoritatem profert Apollo, remque alio vertunt et Apollinis modo testimonium in suspicionem vocare conantur, E. 621, 640, 652, 719.

---

62) ἐμαῖσι λιταῖς v. 362 significat »preces quibus ego invocor,« illud ἰὼ δίκα ἰὼ θρόνοι τ' Ἐρινύων. v. 511. Simile est πρὸς μακάρων λιτάς Th. 214; cf. S. 270; λιτὰς καὶ κληδόνας πατρῴους Ag. 238.

Athenis judicio mortalium, qui ipsi sicut Orestes, deorum ope et clementia egent, honores Furiarum sunt minuti, quae jam ad acerbissimam iram concitatae (*βαρύκοτοι*) terrae Atticae pestem se immissuras esse minantur intestinam. Satis valet Minerva, Atheniensium dea gentilicia, ut has minas vi propulset (E. 826, 899) sed maiorem rem conatur. Concedit iis venerationem, leviter deinde, cum conciliari nolint, ipsa Jovis fulmine commemorato minatur, tum vero statim pergit ad exhortationes amicas. Neque frustra hoc facit, missis enim minis nonnisi lamentantur Furiae, ira nondum pacata, quam grandaevis ignoscens et indulgens nunc omnibus utitur artibus facundiae; usque dum reconciliatae sedem *τιμίαν πρὸς δόμοις Ἐρεχθέως* accipiant. Ita illae *δυςπαρήγοροι*, E. 384; *αἱματηραί*, Ch. 477; *ἔγκοτοι* Ch. 924, 1054; *μαινάδες*, E. 500; *πνέουσαι μένος ἅπαντά τε κότον*, E. 840; *δυςάρεστοι*, E. 928; *ἀγρίως ἀπανηνάμεναι*, E. 972, nunc *θέλγονται καὶ μεθίστανται χόλου*, E. 900; quin etiam pro *ὕμνῳ δεσμίῳ φρενός* nunc terrae *ἐφυμνοῦσι* quidquid mortalibus prosperum contingit, 902; quam clementiam pariter et honorem tenent in omne aevum, quippe quem superi iis assignaverint, cum per se hanc potentiam adipisci non possint (896 sqq.) *ὡς μήτιν' οἶκον εὐθενεῖν ἄνευ σέθεν* 895. Quae pollicentur ita perficiunt ut *κατὰ γῆς σύμεναι* (eo, ubi omnia sunt, quae evanuerunt) omnia quae noxam afferre possint, cohibeant (*κατέχουσι τὸ ἀτηρόν*) E. 1007; itaque suam ipsarum potentiam, quae malis modo parandis nata est, irritam faciunt [63]. Manent

63) *Subesse* iis, quae polliceantur, cogitationem, omnia bene evenire iis, qui parentes pie colant, monet Lobeck. de trito-

severae, σεμναί, acerbae contra impios, quos in posterum quoque clandestino morbo interimunt, 935, 910; erga pios vero mites et amicae, εὔφρονες, 992, 1030. Itaque πάντα τὰ κατ' ἀνθρώπους ἔλαχον διέπειν, 930, 964. Sicut ipsae pro carmine exsecrationis nunc dicuntur εὐφημεῖν, E. 1035: earum potissimum metu homines jubentur favere linguis, Soph. O. C. 130: et sacra earum tacite peraguntur a genere Hesychidarum. Schol. Soph. O. C. 487.

9.

Vocabulum ἀλάστωρ sive cum Hermanno [64] a λάζεσθαι derivabimus (qui non recipiendus, non ferendus est), sive a λάζειν (ὑβρίζειν) unde λάσθη, unde etiam ἀλαζών repetendum videtur. Quod si concedis, eadem ratione qua μιάστωρ nunc sceleratum, nunc sceleris ultorem significat, quippe quos interiore hoc vinculo Graeci cogitarent conjunctos, quod in utroque scelus quasi repraesentatum est. Scelus necessario ultionem requirit, ab altero piaculo alterum progignitur, ut utrumque quasi unius cogitationis pars appareat. Itaque μιάστωρ, is qui piaculum contraxit (Ch. 944; Soph. O. T. 353; El. 275), ille quoque dicitur, qui piaculum ulciscitur E. 178; Soph. El. 603; Eur. Med. 1368. ἀλάστωρ apud Aeschylum et Sophoclem hunc alterum solum declarat. E. 236. — Jam piaculum ipsum ut deus quidam (S. 414) cogitatur, qui per scelus potentiam ad-

---

patr. II, p. 5. Cernimus vero in iisdem etiam cogitationem de numinibus ad terram pertinentibus, omnia enim, quae civitati addicunt, referuntur ad agrorum fertilitatem.

64) Soph. O. C. 1480.

eptus scelera sceleribus addit, cum ultores in ipsa sceleris poena ad novum piaculum contrahendam suscitet, et propterea mentem perturbet et corrumpat, P. 354. Talis *δαίμων ἀλάστωρ* dominatum exercet per totum Pelopidarum genus, et propter Atrei facinus contra Thyestem perpetratum Clytaemnestram adjuvat in caede Agamemnonis, Ag. 1502. (*Ἀτρέως ἀλάστωρ* est qui de Atreo vindictam sumit, minime vero Atrei anima ultrix) sed ita, ut is, quem ad scelus committendum suscitat, ipse culpa non destitutus sit, Ag. 1505 sq. *οὐκ ἀνελεύθερος* 1521.

Saepe sola vox *δαίμων* hunc genium declarat, Ag. 1468, 1477, 1569, 1660, 1665; Ch. 119; E. 560, 802; P. 345, 354, 472, 515, 725, 845, 911, 921. Mittitur hic etiam a Jove Ag. 1482; *Δῖος πράκτωρ σκοπός* S. 646, 381, qui nihil est nisi Jovis *ἱκταίου κότος* (S. 385) ipse ut numen cogitatus. Concidit hic *δαίμων ἀλάστωρ* saepe cum genio hominis sive generis alicuius male vertente: ita ut notiones vix amplius discernendae sint. Cuiuslibet enim hominis sors et fortuna quasi numen quodpiam cogitari potest, cuius nutu, quaecunque varia ei accidunt, dirigantur, qui *δαίμων* dicitur *ἀσινής* dum homo ipse incolumis servatur Ag. 1342, 1663; P. 601, 825; Th. 705; Ch. 513: impio autem facinore commisso *μετάτροπος* exsistit P. 942, 158: totamque nunc domum ad perniciem trudit Th. 812, 960.

10.

Quorum numinum omnium sedes est in tenebricosa regione subterranea, ubi cohibentur, si nihil inter mortales habent negotii, unde evocantur et emittuntur ad puniendos eos, quos indignos habet Jupiter, quos castiget.

Dominum et regem in his sedibus habent Orcum, qui cum Tellure matre et Mercurio princeps est inferorum. Propterea ipsa Tellus invocatur, ut mala in sese cohibeat [65]), P. 223; E. 1008; S. 899, Pr. 568; Ch. 45, (τοίανδε χάριν ἄχαριν ἀπότροπον κακῶν, ἰὼ γαῖα μαῖα, μωμένα μ' ἰάλλει), quippe quae emittere possit tum monstra saeva et foeda nata e cruore quo polluitur S. 266; cf. Ch. 66; quorum non dissimilis est Argus γηγενὴς ἄκρατος ὀργὴν Pr. 678; S. 305; tum Furias omnium terribilissimas, tum etiam horrenda mortuorum spectra, εἴδωλον Ἄργου ἄλευ δᾶ; ὃν οὐδὲ κατθανόντα γαῖα κεύθει, Pr. 568, et Clytaemnestram, quae in Eumenidibus Furias excitat. In intima enim terra (μύχῳ γᾶς) positum est mortuorum domicilium, ab hominibus longe remotum (Th. 613); longius etiam a diis Olympiis, S. 161; aedes Orci Pr. 433 [66]). Infra ipsam hanc immensa Tartari incipit vorago, ipso Orco inferior Pr. 154; E. 72; nigra, Pr. 219, 1051; caliginosa, Pr. 1025; quo omnes deorum hostes relegantur [67]), S. 155, e quibus Typhon premitur injecto monte Aetna Pr. 365. Neque discerni haec Typhonis vincula ab ipso Tartaro intelligimus e Pind. Py. I, 15, 17 sqq: unde patet, vicina cogitari regnum mortuorum et Tartarum et utrique imperare Orcum, Ἅιδην, quo ipso nomine significatur, nihil in eius ditione posse conspici [68]); ut si quae vi et

---

65) Γῆ κάτοχος Corp. inscr. 538, 939 in Attica.

66) Soph. Aj. 571.

67) Tartarus, filius Erebi (Soph. O. C. 1389) e Tellure Cerberum gignit, O. C. 1574; cf. Tr. 1100.

68) Ἀΐδηλος Ἅιδης Soph. Aj. 608, cf. 660.

potentia destituta sunt, eius imperio obtemperent necesse sit. Et propter hanc potentiam, quae non minor est in hac regione, quam Jovis apud superos, ipse vocatur Ζεὺς ἄλλος, de quo nomine dicendum est, ubi de Jove agemus. Itaque dicitur rex mortuorum, S. 791; P. 629; τύραννος χθόνιος, Ch. 358; P. 629, 640, 405, μάκαρ χθόνιος, Ch. 476; summus mortuorum judex et vindex, E. 273; puniens quae in his terris peccata haud expiaverunt [69]), cf. S. 228, 416; idemque mortuorum servator, ut Jupiter vivorum, Ag. 1387; omnes homines recipiens et cohibens ἀγησίλαος fr. 451; νεκροδέγμων, Pr. 153; cf. Ag. 1292, 1528; Pr. 236; Teleph. fr. 217; P. 689: inde etiam carminibus evocatos emittit P. 650, quamquam non lubens. P. 690. A Sisypho decipitur [70]) in dramate satyrico. Eius domum praeterlabuntur fluvii Acheron [71]), Styx, Cocytus, quos omnes mortui trajiciunt, Ag. 1160, 1558; Th. 690, 856; P. 668. Uxorem habet Proserpinam [72]) Ch. 490; Dairam, Psychag. fr. 262; filios Zagreum et Polyxenum, quibus nominibus nihil subest nisi lusus poeticus (Welck. Tril. p. 556, not. 863). — Propter hunc dominatum, quem de mortuis exercet, pro ipsa morte [73]) Orci nomen usurpatur. P. 923;

---

69) Sophocli etiam in his terris ultionis curam gerit El. 183, 1391; apud inferos, Ant. 451, 519.

70) Soph. Ph. 449, 625.

71) Soph. El. 183, 812; lacus domum cingens, El. 137, Polyx. fr. 2. cf. Brunck. lex. Soph. Ἄλιβας.

72) Quam amore correptus domum detrahit Soph. Tr. 501. Quinam sint Orci amores, habes El. 542. De Proserpina mortuos recipiente cf. El. 110; Ant. 194; detrahentem vide O. C. 1548; τὰν ἀφανῆ θεόν O. C. 1556.

73) Soph. Aj. 1035.

Ag. 667 (*Ἀιδης πόντιος*); 1115, 1235. Itaque non re sed nomine differt a numine, quod Mortem [74]) dicit Aeschylus, quae nulla ara [75]) nullo cantu, nullis precibus possit placari [76]) Niob. fr. 147. cf. Ag. 569. E. 648. Voce *κήρ* pro ultima pernicie summisque aerumnis utitur Th. 1055; Ag. 206: pariter ac Soph. O. T. 472; Tr. 133.

Mortuorum animas robore inanes exhibet (in dram. satyr. Sisyph. profug. fr. 211.) [77]) et quibus vix aliquid grati facere possimus [78]) Hect. lutr. 244; attamen non misera fatigantur conditione (nisi quibus scelera luenda sunt [79]) ut Clytaemnestrae (E. 95.), ut Sisypho, qui ad volvendum saxum coactus est) sed pacata et tranquilla: ut iis, qui aerumnis in hac vita premuntur, omnium malorum in morte sit remedium [80]) Pr. 754. Philoct. fr. 227. (*ὦ θάνατε, θάνατε - - μόνος γὰρ εἶ σὺ τῶν ἀνηκέστων κακῶν Ἰατρος, ἄλγος δ' οὐδὲν ἅπτεται νεκρῶν*); fr. 412, 413; Th. 367, 684, 697, 703; P. 712, 915; S. 802; Ag. 539, 550; Ixion. 77. Inimicos reconciliat Th. 938.

11.

Atqui sicut hominum apud superos minime omnium

---

74) Soph. Aj. 854. 75) Cf. Paus VI, 42, 2.

76) *Δαίμων ὃς οὔτε τοὐπιεικὲς οὔτε τὴν χάριν Ἥιδη· μόνην δ' ἔστεργε τὴν ἁπλῶς δίκην* Soph. fr. inc. 52.

77) Soph. fr. inc. 35. 78) Soph. El. 356; Ant, 780. Itaque ipse Orcus dicitur *ἀπότροπος*, Aj. 608; *μέλας*, O. T. 30, *ἑσπερος*, 178; etiam senibus invisus Jobat. fr. 1. 79) Soph. O. T. 1372.

80) Soph. Tr. 104, 1037; Aj. 634; O. C. 1559.

aequalis est dignitas, quippe quorum reges et patricii a Jove diisque Olympiis sint progeniti divinumque servent sanguinem, ita etiam apud inferos magno, qui in his terris reges erant, fruuntur honore ipsorumque deorum sunt *πάρεδροι*, velut Agamemnon *κατὰ χθονὸς ἐμπρέπων σεμνότιμος ἀνάκτωρ, Πρόπολός τε τῶν μεγίστων χθονίων ἐκεῖ τυράννων· Βασιλεὺς γὰρ ἦς, ὄφρ' ἔζης*, Ch. 356; et Darius *ἐκείνοις ἐνδυναστεύσας* P. 691; *δαίμων μεγαυχὴς* 641; 620 [81]. Cogitatio haec, quae unicuique homini insita est, manere iis, qui decesserint, aliquid potentiae in eos quos ament, eoque maiorem eam, quo minus apertam se ostendat, universam procreavit venerationem heroum, quippe qui regio amore populos, quorum reges fuissent, essent amplexi, et ab origine divina satis retinuerint auctoritatis, qua etiam apud inferos aliquid valerent. Itaque ea potentia iis assignatur, quae ipsorum est numinum inferorum, Telluris, Orci, Proserpinae, et praecipue Mercurii, emittendi eventum prosperum, *ἔσθλα σοι πέμπειν τέκνῳ τε γῆς ἔνερθεν ἐς φάος* P. 222; cf. Ch. 140, 143, 147, 456, 480, 497, 502; E. 598. Ideoque dicuntur *βαρύτιμοι χθόνιοι θῆκας κατέχοντες*, S. 26. *δαίμονες ἀντήλιοι* in *θάκοις σεμνοῖς* Ag. 519. Ideo promittit Orestes sese cum mortuus foret, tuiturum esse rem Atheniensium, etiam contra ipsos Argivos E. 767. In honorem heroum *δεύτερος κρατὴρ* libari solebat, Epig. fr. 46. P. 220. Soph. apud Hesych. *τρίτος κρατήρ*. — Ex his opinionibus etiam repetenda est magna illa, quae exsecrationibus et irae mortuorum tribuitur, potestas, Ch. 40,

81) Amphiaraus *ὑπὸ γαίας πάμψυχος ἀνάσσει*, Soph. El. 841.

324, 420, 454. [82]) quam libationibus placare student, P. 610, 523; Ch. 22. sqq. Nonnulli heroes, diis carissimi, videntnr esse translati in insulas beatorum: constat enim ab Aurora abductum esse Memnonem ab Achille occisum, et simile aliquid videtur inesse in loco de Iphigenia a Diana servata, Ag. 245. Cum Memnoni talis vita contigerit, vix putandum est, eam Achilli esse abrogatam. Cf. Pind. Ol. II, 79. De honore tumuli et sepulcri cf. Ag. 1548; Ch. 106, 430, 722; Th. 1008, 1058; P. 647, 1000; Soph. Antig. 1070, cett. Notum est, Aeschyli tempore maxime floruisse cogitationem de potentia heroum, cuius plurima apud Herodotum exstant exempla, e quibus id modo afferam, quod victoria Salaminia diis pariter et heroibus tribuitur VIII, 109: arcessiverant enim paulo ante proelium Aeacidas Aegina, VIII, 64, 83; ipsamque eam navem quae horum simulacra advexerat et paulo ante proelium ad classem advenerat, totius pugnae exordium fecisse contendebant Aeginetae; ib. 84; quin etiam ipsi Aeacidae flagrante certamine Aeginae visi esse narrabantur sub specie virorum armatorum, qui manus pro Graecorum classe protendissent. Plut. Them. 15.

12.

Amicum et comem animum magis, quam ipsi Morti et Orco, Telluri matri tribuit Aeschylus, quae in sinum

82) τελοῦσ' ἀραί, ζῶσιν οἱ γᾶς ὕπαι κείμενοι Soph. El. 1417. De libationibus cf. El. 431, 895.

mortuos recipit et fovet. Hanc ipsam cogitari terram, ipsam humum, cuius pars est tumulus et sepulcrum, patet e Ch. 722: *ὦ πότνια χθὼν καὶ πότνι' ἄκτη Χώματος ἣ νῦν ἐπὶ ναυάρχῳ σώματι κεῖσαι τῷ βασιλείῳ, Νῦν ἐπάκουσον, νῦν ἐπάρηξον.* Hanc implorant, ut divos emittat heroes, quos se adjuturos esse sperant, Ch. 489 (*ὦ γαῖ, ἄνες μοι πατέρ' ἐποπτεῦσαι μάχην*); cf. 127, 149, 540 (*εὔχομαι γῇ τῇδε καὶ πατρὸς τάφῳ, Τοὔνειρον εἶναι τοῦτ' ἐμοὶ τελεσφόρον*); P. 220, 629, 640. Haec si sub Cereris Eleusiniae nomine cogitatur, ipsa jam est e numero Olympiorum, eadem vero est ipsa tellus mortuos fovens, et propterea mystarum status post mortem est longe beatissimus. Sed de his cf. §. 18. Nunc e profundis terrae angulis in laetam prodeamus lucem. Tellus quatenus luce collustrata est, non magis caret veneratione, quam sinus eius profundus, qui mortuos et potentia fractos vi coercet. Haec enim telluris superficies ipsa est deorum hominumque mater *παμμήτωρ* (Pr. 90, cf. 1091.) et alma nutrix, ex hac imbribus coelum progignit greges et victum Cerealem [83]) (Dan. fr. 36; Ch. 127.) haec est regum antiquissimorum mater, S. 250: haec est hominum nutrix et patria, haec in singulis partibus et provinciis viros sibi educat, qui ea, quae partu ipsa edidit, defendant. *Γῆ μήτηρ φιλτάτη τρόφος· Ἡ γὰρ νέους ἕρποντας εὐμενεῖ πέδῳ Ἅπαντα πανδοκοῦσα παιδείας ὄτλον Ἐθρέψατ' οἰκιστῆρας ἀσπιδηφόρους Πίστους ὅπως γένοισθε πρὸς χρέος τόδε.* Th. 16. sqq. *ὦ Ζεῦ τε καὶ Γῆ καὶ πολισσοῦχοι θεοί*, 69; *ὧν πόλις, ὧν γῆ, καὶ λευκὸν ὕ-*

---

83) Propterea Athenis in arcis vicinia ex antiquissimo inde tempore conjunctae erant Tellus *κουροτρόφος* et Ceres *Χλόη* Paus. 1, 22, 3; Thuc. II, 25; Arist. Thesm. 300; et in pago Phly-

δωϱ, δέξαιϑ' ἱκέτην. S. 24. [84]), Et hanc illustratam summam tellurem in Eumenidum initio nomine Phoebae indicatam puto, quam Titanidem dicit Telluris filiam, quod idem de Themide legimus, quae etiam ipsa Tellus est. Parum enim intelligimus, cuinam alii numini ante Apollinem res sit cum oraculo Delphico, nisi quod a Tellure repetitum sit ipsiusque Telluris forma et nomen.

---

unte colebantur Tellus magna dea et Ceres ἀνησιδώϱα, quae dona emittit. Paus. I, 31, 4. 84) Cf. Soph. Oed. Col. 1480.

VITA.

Natus Altonae mense Aprili anni MDCCCVII patre Theophilo Ernesto Klauseno, gymnasii Altonani professore et rectore, ab octavo inde anno usque ad ineuntem decimum octavum in gymnasio illo instructus mense Majo anni MDCCCXXIV inter Christianae Albertinae academiae cives receptus sum, ibique in domo avi Eckermanni degens adii scholas ipsius, Bergeri, Dahlmanni, Wachsmuthi, Olshauseni, regii seminarii philologici sodalibus in honorem ascriptus. Anni sequentis hieme ineunte Berolinum me contuli, ubi a Boeckhio magna comitate in consuetudinem et post sex menses inter seminarii philologici sodales ordinarios receptus audivi hunc ipsum, Bekkerum, Boppium, Hegelium, Leonem, Carolum Ritterum, Carolum de Savigny, Schleiermacherum. Per annum et sex menses Berolini versatus, domum profectus sum, aestatem apud parentes degi, ineunte hieme Lipsiam ivi, audivi Hermannum, Heinrothium, Wachsmuthium, ac deinde mense Majo anni

MDCCCXXVIII Bonnam veni, ubi ab Heinrichio summa benevolentia legitimis seminarii sociis ascriptus, in ipsius et Welckeri familiaritatem receptus, utriusque consiliis adiutus omnem operam exhibendis Theologumenis Aeschyli dicavi, adiens praeterea scholas ipsorum, Brandisi, Naeki, Aug. Guilelmi de Schlegel, denique Niebuhri, quibus omnibus quod hoc loco gratias profiteri possum, intimo animo laetor.

TYPIS C. F. THORMANNI.

